

Проф. КОСТЬ МАЦІЄВИЧ

ЗАВДАННЯ С.-Г. ПОЛІТИКИ ТА ЇЇ НАПРЯМНІ В ПЕРЕХО- ДОВИЙ ПЕРІОД

Prof. Kost Matzjewytsch: Die Aufgaben der Agrarpolitik
und ihre Richtlinien in der Übergangsperiode.

Відбитка зо збірника
„Сільське Господарство України“.

ПРАГА 1942.

Культурно-Наукове Видавництво УНО.

Проф. КОСТЬ МАЦІЄВИЧ

ЗАВДАННЯ С.-Г. ПОЛІТИКИ ТА ЇЇ НАПРЯМНІ В ПЕРЕХО- ДОВИЙ ПЕРІОД

**Prof. Kost Matzjewytsch: Die Aufgaben der Agrarpolitik
und ihre Richtlinien in der Übergangsperiode.**

**Відбитка зо збірника
„Сільське Господарство України“.**

ПРАГА 1942.

Культурно-Наукове Видавництво УНО.

I.

Само по собі зрозуміло, що нам зараз трудно зовсім конкретно та реально уявити собі всі ті умови, за яких доведеться працювати в Україні в т. зв. «переходовий період»,*) цебто той протяг часу, який пройде від менту ліквідації комуністичного режиму до встановлення нормального державного й суспільного ладу. Більш того, ми зараз не можемо навіть передбачити, як довго цей період затягнеться, та скільки часу проліне до того щасливого майбутнього, коли наша нещасна батьківщина заживе спокійним життям, а наш хлібороб без усяких перешкод і небезпек жорстокого воєнного стану зможе віддатися праці над одродженням нашого сільського господарства.

На підставі деяких аналогій та фактів з попереднього, а також — відомостей про те, що діється в інших країнах, які теж були ареною воєнних подій, є можливим припускати, що цей період навряд чи буде коротким. Навпаки, скоріше всі дані говорять за те, що він протягнеться порівнюючи довго, бо це з одного боку залежить від такого мінливого чинника, як загальний розвиток воєнних подій, а з другого — пояснюється також і тим тяжким під усіма оглядами становищем, в якому знаходяться місцевості, що тільки що були ареною сучасного збройного конфлікту. Спеціально ж українські умови не тільки не сприяють його скороченню, а навіть у великій

*) Для того, щоб уникнути будь-яких непорозумінь, вважаємо потрібним в'яснити, що ми розуміємо під терміном «переходовий період». Само по собі зрозуміло, що термін цей є цілком умовний, і, як ми вже зазначили, розпочинається він з менту ліквідації комуністичного режиму, а кінчається з налагодженням нормального державного та суспільного ладу в Україні, як незалежній державі. Отже, в поняття переходового періоду ми вносимо елемент державно-український, бо для українського народу сталий лад і порядок може наступити лише в своїй власній і незалежній державі, все ж останнє для нього має «переходовий» характер.

мірі спричиняються до його продовження, бо Україна, яка визволяється від комуністичного режиму Москви, підпадає не тільки звичайній руїні війни, що відбувається на її території, але також нищиться й руйнується с в і д о м о більшовицькими військами в міру того, як вони примушені звільняти ті чи інші її області та райони. Тому, що це руйнування провадиться планомірно та свідомо, як про то було оголошено з самих високих більшовицьких міст, наслідки його для сільсько-господарської продукції можуть бути, що в багатьох випадках уже й документально засвідчено, далеко більш катастрофальними в порівнянні з тією руїною, що залишається від бомбардувань, авіаційних налетів та різних інших воєнних операцій. Ця небезпека являється особливо грізною саме в умовах більшовицької системи організації сільсько-господарської продукції з її підпорядкуванням через колгоспи та радгоспи і машиново-тракторні станиці центральному керуванню, з майже повним усуспільненням хліборобського інвентарю,*) повною ліквідацією індивідуальної хліборобської ініціативи, що залишилася тільки для господарства на присадибних участках та в тій горсточці «одноосібників», що й досі знайшли силу й мужність провадити індивідуальне господарство.

Таким чином, ті території України, що поступово звільняються й будуть і далі звільнятися від комуністичного панування, поруч з радісними та втішними для хліборобського їх населення наслідками, що нарешті прийшов кінець тій системи господарства, яка була такою ненависною та такою протилежною всьому духові й природі українського хлібороба, отримують від нього дуже сумну спадщину можливості тяжкої господарської руїни зо всіма її неминучими прибічниками — голодом, епідеміями та збільшеною смертністю виснаженого цим лихом населення. Ці сумні перспективи ми ніколи не сміємо ігнорувати: ми ніколи не можемо також забувати й того, що ці території звільнятимуться під час воєнних подій; що збройний конфлікт ще не закінчений і не відомо, коли прийде йому кінець, а тому звільнені області й райони примушені до того часу жити та господарити в умовах продовження війни, з її спеціальною психологією та її спеціальними вимогами, коли все життя підпорядковується інтересам збройної боротьби та остаточної перемоги над ворогом.

*) Оскільки далеко зайшла механізація сільського господарства в Україні й в якому темпі вона поступала, — свідчать такі дані:

Механізація тяглової сили у %:

	1931 р.	1937 р.
Радгоспи	52,3	64,9
Колгоспи	12,1	46,8
По всіх категоріях господарств.....	10,4	47,1

Крім того, треба заважити, що по степових областях цей % підноситься до 60%, а по окремих районах доходить і до 75%. («Соціалістична Україна». Статистичний збірник. Київ., 1937 р., стор. 42).

Тому то цей самий «переходовий період» в Україні, який, як ми тепер розуміємо, може тривати довший час, набуває для нас особливого значення, бо залежно від того, оскільки наше суспільство й населення зможе управитися зо всіма його труднощами та начебто тими п р и м і т и в н и м и*) завданнями, що перед ними повстануть, залежатиме в значній мірі успіх і швидкий поступ нормалізації господарського життя та установаження державного й суспільного ладу в майбутньому.

Тим часом було б зовсім безпідставним у передбаченню всіх цих труднощів та тяжких негативних наслідків воєнних подій для нашого сільського господарства піддаватися занадто песимістичним настроям, бо є також багато даних за те, що всі ці труднощі є можливим перебороти, а елементи заподіяної нашому хліборобству руїни, якщо не цілком зліквідувати, то принаймі так їх унешкодлити, щоб вони не відбилися в катастрофальний спосіб на сільсько-господарській продукції визволених від комуністичного режиму українських територій. І, як це не дивно, але треба признати, що в більшості випадків підстави для таких надій зв'язані також з логікою та розвитком дальших воєнних подій.

З того часу, як розпочався збройний конфлікт проміж к. Світами та Німеччиною, для останньої автоматично закрилося одно з поважних джерел постачання продовольчих продуктів, яке в умовах загальної блокади, за невеликими виключеннями, всього європейського континенту, навіть при тих незначних експортних ресурсах, якими розпоряджав к. СРСР, мало величезне значення. Тому то ті території, що звільняються від більшовицького режиму для Німеччини, не можуть не вважатися нею, за своєрідну компенсацію втраченого імпорту продовольчих продуктів, і цілком природно, що значення такої компенсації в найбільшій мірі припадає саме на місцевості з максимальними можливостями сільсько-господарської продукції, серед яких українські території мають безсумнівну перевагу. Тому то ці території в міру того, як вони звільняються від комуністичного режиму, автоматично втягаються в систему воєнної господарки Німеччини, яка також автоматично примушена дбати про те, щоб ця продукція була не тільки збережена на такому рівні, який би дозволяв можливість постачання продовольчих продуктів і для армії, і для потреб цивільного населення, але навіть прикласти всіх зусиль до того, щоб цей рівень піднести на можливу у воєнних умовах височінь. Тому то ми маємо всі підстави сподіватися, що окупаційна влада**) весь час переходового

*) Нижче ми ґрунтовніше та фактично вияснюємо, чому власне ми ці завдання переходової доби зовемо «примітивними». Тут лише зазначимо, що цим ми зовсім не хочемо їх гневати, а тільки підкреслюємо їх спеціальний зміст, їх тісний зв'язок з самими останніми подіями та їх короткотерміновість, що вимагає негайного реагування на них такими ж негайними заходами, не зв'язуючи їх будь-якими складнішими та основнішими завданнями.

**) Термін «окупаційна влада» ми тут уживаємо, як характеристику дійсного сучасного стану речей, зовсім не надаючи йому характеру якої-будь політичної чи іншої кваліфікації. Само по собі зрозуміло, що за такої інтерпретації він є позбавлений всяких моментів протесту чи незадоволення з боку українського населення.

періоду щодо сільсько-господарської продукції України буде всемірно підтримувати українське хліборобське населення в тому, щоб його господарська праця дала найбільший продуктивний ефект у всіх її ділянках та галузях. Тут ми можемо констатувати повну солідарність інтересів як автохтонного населення, так і тимчасової окупаційної влади.

Але цей позитивний момент ближчої участі німецьких чинників щодо охорони нашої сільсько-господарської продукції в перехідний період не обмежується тільки що зазначеним втягненням України в систему воєнної господарки Німеччини. Існує ще інший, — не менш важливий. Кожний «переходовий» період, коли раптово й у надзвичайно короткий час під ударами зовнішньої сили занепадає старий порядок і режим, за якого при всіх його хибах все ж таки були забезпечені сталі норми співжиття та господарських взаємин, таїть у собі небезпеку розв'язання соціальної та господарської анархії в її найдикіших та найрозгнужданіших виявах. Ця небезпека особливо загрожує в умовах ліквідації комуністичного режиму, за час якого в населенні нагромадилося стільки ненависти проміж поодинокими суспільними складниками, стільки персональної злоби й болючих споминів на заподіяні кривди, що кождий тільки й чекав того щасливого менту, коли він зможе і звести свої особисті порахунки, і задовольнити свої почуття помсти за все заподіяне йому та його ближнім. Цілком природно, що ця помста може бути скерована не тільки на людей та осіб, а також — і на ті установи, що весь час для населення були зв'язані з найлютішими кривдами та найбільшим господарським визиском; і коли б цій помсті дозволити розв'язатися в повному розмірі, то заподіяна нею руїна могла б перевищити всі ті негативні наслідки, які принесла вже для нашого господарства війна. Тим часом не допустити цього є можливим лише при умові існування такої влади, яка по-перше є зовсім чужою і сторонньою для цих внутрішніх взаємин, для якої ця соціальна психологія помсти не існує і не може виправдати перед нею будь-яких злочинних та свавільних актів і яка в додаток до всього, і це є головне, володіє такими силами та розпоряджає такими засобами адміністрації, що зможе примусити населення поважати кожний свій наказ, виданий в загальному інтересі, і не відступити перед найсуворішими карами за порушення його.

Є можливим триматися найрізноманітніших поглядів на сучасні міжнародні відносини, на причини й відповідальність за новий збройний конфлікт, мати ті чи інші симпатії, але, керуючись принципом найпослідовнішої об'єктивності, треба признати, що німецька армія при своїй бездоганній дисциплінованості, виявила всюди якнайбільшу коректність у своєму відношенні до цивільного населення окупованих нею країн, а військове німецьке командування й управління з максимальною енергією вживало засобів ліквідації воєнних ушкоджень та відродження більш-менш нормальних умов життя і господарської праці. Таке поступовання в значній мірі пояснюється також і спеціальними інтересами розташування самої армії, для сталого перебування якої такі умови являються конечною необхідністю, а в наших українських обставинах, коли

визволені території набувають значення ближчого за пілля бойового фронту, вимога цих умов висовується також і потребами бойових операцій та зв'язаних з ними пересувань військових одиниць і всіх обслуговуючих їх транспортів.

Методи й шляхи управління в окупованих військовою владою місцевостях відзначаються завжди суворістю та вимогами додержання якнайбільшої дисциплінованості з боку всіх елементів населення. На нього накладаються великі обмеження щодо волі рухів, пересувань, всяких зносин, розкладу й виконання різних як суспільного, так і особистого характеру повинностей і функцій, але це все — імперативна логіка війни, і до цих обмежень населення мусять призвичаїтися та свідомо їм підпорядковуватися. Ще більше це торкається українських територій, які і після їх визволення в комуністичного режиму весь час знаходитимуться під пильним доглядом та систематично відчуватимуть впливи комуністичних елементів. Не може бути жадного сумніву, що скрізь по всіх цих територіях більшовицька влада позалишає своїх добре та надійно захованих агентів, що також систематично вона робитиме спроби надсилати своїх емісарів на ці території, щоб на них викликати всякі заворушення та конфлікти як серед самого населення, так і у відношеннях його до військової влади, і зовсім легко припускати, що найпалкішими й найбезкомпромісовішими прихильниками всяких негайних та радикальних «реформ» існуючого сільсько-господарського виробництва можуть бути не стільки ті, які винесли на своїх плечах увесь тягар більшовицької системи, як свідомі комуністичні агенти, в інтересі яких є викликання найбільшої господарської анархії та руїни сільсько-господарської продукції. Знову ж таки і тут військова німецька влада з її випробованими та вдосконаленими методами боротьби з такими розкладовими та провокаторськими елементами може дати найбільші гарантії своєчасної їх ліквідації та охорони місцевого населення від занадто скороспілих та непродуманих спроб перебудови системи сільсько-господарського виробництва.

Таким чином, на підставі всіх наведених міркувань та аргументів ми бачимо, що в переходовому періоді, через який має перейти Україна і який вже для деяких її областей і районів наступив, поруч з неминучими під час війни важкими руїнистичними моментами, існують також чинники позитивні, користуючись допомогою яких хліборобське населення нашої країни зможе не тільки зберегти та підтримати на задовольняючому рівні свою сільсько-господарську продукцію, але навіть дбати про її піднесення в деякій мірі та в той спосіб підготовляти себе до того щасливого майбутнього, коли зявиться можливість впорядкувати своє хліборобське життя та систему сільсько-господарської продукції на засадах, які відповідають його віковичним ідеалам і за які український нарід провадив увесь час запеклу боротьбу з комуністичним режимом. Треба одночасно завважити також те, що в умовах сучасної війни, з відсутністю довгих позиційних боїв та швидким пересуванням фронту в наслідок моторизації армій, звільнені території уявляють із себе дуже різноманітний образ щодо розмірів воєнного погрому й руїни.

Поруч з такими оселями, що відчували їх у найбільшій мірі, зустрічаються цілі райони, які збереглися так, начебто війна пройшладесь зовсім в іншій країні. Від наших же людей, що співпрацюють в німецькою армією, ми маємо автентичні свідоцтва про такий саме стан деяких звільнених територій, і це також не може не вважатися одним із тих моментів, які сприятимуть позитивному розрішенню сільсько-господарських завдань переходового періоду, бо за рахунок цих недоторкнених районів та користуючись їх ресурсами — є можливим виправити біду й погроми їх сусідів. Але головною базою можливого позитивного розрішення всіх цих завдань все ж таки залишається систематичне співробітництво з військовою владою, яка у своїх власних інтересах та інтересах цілої німецько-воєнної господарської системи зацікавлена в тому, щоби звільнені українські терени дали можливий максимум сільсько-господарської продукції. Це співробітництво, що обумовлюється сучасною спільністю інтересів, мусить мати своєю передпосилкою й те, що військова влада забезпечує необхідний для населення господарський порядок, дає гарантії охорони його праці та допомагає йому у виконанні тих продукційних завдань, що ставляться її ж інтересами.

II.

Ми не будемо тут спинятися на характеристиці різних течій та напрямків, що поступово утворювали зміст та головні елементи сільсько-господарської політики*) в широкому розумінню цього терміну, як окремої ділянки державно-суспільної чинності, що ставить собі за мету всебічне піднесення добробуту хліборобського населення за допомогою п л а н о м і р н о ї с и с т е м и державних і громадських заходів, які охоплюють своїм впливом всі ділянки та елементи сільсько-господарського промислу, починаючи з усунування та вдосконалення суспільної структури хліборобського населення і кінчаючи поліпшенням техніки найдрібніших галузей сільсько-господарської продукції. В різні часи реальний зміст сільсько-господарської політики окремих держав дуже значно мі-

*) В тому розумінню тямки «сільсько-господарської політики», яке ми йому надаємо, нам найбільш ходило про те, щоб підкреслити, що всі заходи, які вживаються чи урядовими, чи громадськими чинниками для піднесення добробуту хліборобського населення, матимуть значення, коли вони одночасово узгоджують виробничий процес сільського господарства та ті потреби, які ним висувуються. Тому ми зовсім відкидаємо можливість і доцільність будь-яких заходів чи то соціально-економічного, чи правового характеру, для поліпшення положення хліборобського населення, якщо вони органічно не ув'язані з вимогами поступу агрокультури й розвитком сільсько-господарського виробництва взагалі.

В цьому відношенні особливо важливе значення мають заходи, що скеровані в бік досягнення найбільшої незалежності тої, чи іншої країни в забезпеченню свого населення необхідними продовольчими засобами силами своєї власної продукції. В той час, коли всякий збройний конфлікт обов'язково зв'язується з різними методами блокади, такий напрямок сільсько-господарської політики є цілком оправданим і доцільним. Важливим є, щоб за переведення його в життя не відкидалась також можливість повороту до нормальних умов з найвигіднішим використанням спеціальних продукційних ресурсів країни.

нявся так само, як мінялися і теоретичні засади та наукове обґрунтування самих принципів і тенденцій сільсько-господарської політики; при чому в період до великої війни майже скрізь основою сільсько-господарської політики було більш чи менш систематичне переведення аграрного протекціонізму за допомогою спеціальних тарифів і торговельних договорів, регулюючих імпорт та експорт та забезпечуючих охорону внутрішньої продукції від зовнішньої конкуренції. Разом з тим у найменшій мірі зверталось увагу на розвиток та регулювання самої продукції. В період після війни під впливом з одного боку тих змін, що настали в загальній сільсько-господарській продукції всього світу в наслідок війни, а також у наслідок усвідомлення значення внутрішньої продукції під час воєнних подій, починається зміцнюватися новий напрямок сільсько-господарської політики, в якому навпаки переважають тенденції, що висовують на чільне місце збільшення та інтенсифікацію продукційних сил місцевого сільського господарства і при тому з такою його системою, яка б надавалася до припасування його виробництва до найрізноманітніших потреб, цебто надавалася б до планомірного керування сільським господарством з боку державної організації. В сучасний період цей напрямок сільсько-господарської політики є домінуючим і в застосованні його сходяться такі, здавалося б, протилежні та засновані на зовсім відмінних засадах системи, як політика сучасної Німеччини, Італії, Сполучених Держав Америки і в деякій мірі навіть і Великої Британії.

Цілком зрозуміло, що основні завдання сільсько-господарської політики в Україні в перехідний період не можуть бути визначеними інакше, як у зв'язку з цією загальною сучасною тенденцією, що також відповідає і тим спеціальним умовам визволених українських територій, про які ми тількищо говорили. Тому то ці завдання в найбільшій мірі мусять мати *п р о д у к ц і й н и й* характер, а в сфері суспільно-економічній обмежуватися лише такими заходами, що з одного боку не терплять відкладення навіть на найкоротший час, а з другого — сприятимуть повнішому та всебічнішому зреалізуванню цих самих продукційних завдань.

Вище ми вже зазначали, що ці завдання можуть бути *н а й п р и м і т и в н і ш о г о* стилю, бо було б зовсім фантастичним та утопічним ставити собі в умовах воєнного часу проблеми продукційні, які б вимагали складних реорганізаційних заходів, або були зв'язані з заведенням нових — більш удосконалених метод сільсько-господарського виробництва, бо коли навіть в цілком нормальних умовах сільсько-господарської праці успішне виконання кожного продукційного завдання цілком залежить від того, оскільки ми в ньому тримаємось реальної дійсності та усвідомлюємо культурну й технічну підготовленість хліборобського робітника, весь асортимент його виробничих здібностей та ресурсів, то для тих умов, за яких переходить праця в перехідний період, таке припасування до реальної дійсності являється ще більш необхідним і єдино доцільним. Тому ми примушені будемо майже весь час перехідного періоду як ставити собі продукційні завдання, так і вирішувати їх, припасовуючись до тієї реальної дійсності, яка залишилася нам

од системи й організації більшовицького періоду сільсько-господарської продукції, міняючи та виправляючи в ній лише окремі складові елементи, при чому критеріями того, які саме елементи в першу чергу мають підлягати змінам та виправленням, залишаються з одного боку вимоги продукційного характеру, а, з другого, — необхідність йти назустріч хліборобському населенню у визволенню його від окремих найголовніших та найнесправедливіших метод визиску та господарського поневолення.*) Таке поступовання викликається не тільки вимогами гуманітарно-морального порядку, щоб населення в перші ж часи відчуло, що воно таки вже визволилось від напасти комуністичного режиму, але воно є й в інтересах піднесення продукційних сил місцевого хліборобства; викликається воно й необхідністю повернення йому хоч у деякій мірі атмосфери господарської самодіяльності.

Відповідно до зазначених принципів та засад ми спочатку схарактеризуємо й намітимо в найзагальніших рисах завдання сільсько-господарської політики так, як ми собі їх уявляємо, з тим, щоб потім детальніше та на конкретних випадках і прикладах вияснити їх дійсний зміст і можливість практичного переведення в життя. Але й тут ми примушені будемо триматися лише найзагальніших й найсхематичніших вказівок, бо повна їх конкретизація може з'явитися за детальнішого дослідження сучасної дійсності та на ґрунті безпосередніх зносин і співробітництва з населенням та його уповноваженими представниками. На цей момент ми звертаємо особливу увагу всіх тих установ і чинників, які покликані будуть до переведення в життя намічених завдань, бо всяке зневаження з їх боку сил і організаційно-господарських здібностей нашого населення й перенесення центру ваги праці на ґрунт «наказів» від сторонніх і чужих для населення людей не тільки не сприятиме успішному досягненню позитивних наслідків, але навпаки — може привести тільки до найтяжчих непорозумінь і компромітації цілої справи.

1. На чолі тих завдань, що стоять перед відповідальними чинниками в сфері сільсько-господарської політики, ми повинні в першу чергу поставити охорону рівня сільсько-господарської продукції, принаймні на тому ступні, що існував за часів більшовицького режиму. Це загальне завдання розпадається на цілу низку конкретних заходів та чинів влади і організованого суспільства, що зв'язані між собою цією провідною ідеєю. За допомогою своєчасно виданих адміністративних розпоряджень і наказів населення мусить

*) Цілком визнаючи необхідність йти назустріч населенню в його законних бажаннях позбутися якнайскорше спадщини комуністичного режиму, ми в той же час вважаємо необхідним дотримуватися в цьому великої обережності та поступовості. Тепер дуже часто для з'ясування сучасної ситуації на визволених українських територіях користуються аналогіями з 1917 роком, коли впала царська влада й нарід вимагав негайного розподілу землі. Поза тим, що всякі аналогії взагалі уявляють із себе мало ґрунтовну методу аргументації, саме положення земельної справи зараз є зовсім іншим в порівнянні з 1917 роком, бо земля після ліквідації більшовицької системи фактично вже знаходиться в руках хліборобського населення. Справа може йти лише про її впорядкування, а це краще зробити в спокійніші та нормальніші часи.

бути освідомлене, що ніякого свавільства та виступів анархічного дезорганізаційного характеру допущено не буде, а ті, які б настали, мусять бути якнайсуворіше покарані; всі ж необхідні зміни, як в організації продукції, так і в самій структурі хліборобської системи, можуть переводитися лише на ґрунті дозволів відповідної влади. Поруч з тим має бути приступлено, в організований спосіб і користуючись спеціальними для цієї власне мети створеними по всіх селах і районах організаціями, до планомірної ліквідації ушкоджень, що заподіяні були воєнними подіями, і, цілком зрозуміло, в першу чергу тих, що гальмують та утруднюють біжучу хліборобську працю. Всі ж інші можуть бути або відкладені на майбутнє, або переводитимуться в міру звільнення праці населення від виконання негайних завдань. Нарешті, мусить бути організована планомірна допомога й керування за виконання хліборобським населенням усіх чергових господарських операцій для закінчення біжучого хліборобського року й на початок нового, з особливою увагою щодо ліквідації урожаю та переведення засіву озимини, яка має зараз таке виключне значення в хліборобстві визволених територій України.

2. Маючи на увазі, що всі заходи сільсько-господарської політики впродовж переходового періоду в інтересах доцільності мусять припасовуватися до тієї дійсності, яку полишив по собі більшовицький режим, а також і до витвореної ним господарської психології, належить негайно приступити до **р о з р о б л е н н я** систематичного **п л а н у** сільсько-господарської продукції на ближчий рік. Матеріали для нього суть і частково підготовлені вже більшовицькими органами, але вони мусять бути скореговані в напрямку застосовання їх до ослаблених війною продукційних сил населення та позбавлені того дикого й нестримного централізму, який був найбільшим лихом більшовицької системи.

3. Коли інтереси продукційного характеру вимагають під час переходового періоду обережного відношення до витвореної за більшовицького режиму системи та не дозволяють раптової і радикальної її ломки, то разом із тим вони потребують і того, щоб деякі окремі її елементи були негайно виправлені та ліквідовані. В першу чергу це торкається **п о в н о г о й** всебічного урівняння **о д н о о с і б - н и к і в** з колгоспниками, як щодо користування землею, так і щодо всіх повинностей і податків. Далі, — мусить бути негайно ж дана можливість **п о в і л ь н о г о** в межах встановлених законом розширення присадибних участків колгоспників та господарки на них. Мусить бути негайно піддана ревізії система проподатку з її визиском хліборобського населення та вироблені нові норми його, які б відповідали інтересам справедливості щодо хліборобського населення і в той же час давали можливість задоволення продовольчих потреб інших верстов населення краю та утворювали б необхідний резерв для виконання зовнішніх зобов'язань. Маючи на увазі, що з менту окупації визволених територій Німецькою армією вони підпадають у значній мірі системі німецької воєнної господарки з її регулюванням цін та заробітків, доведеться також відповідними заходами припасувати місцеві норми до нових економічних умов.

4. Дуже поважне та важливе місце в заходах сільсько-госпо-

дарської політики має бути відведене заходам в напрямку відродження вільної кооперативної організації населення. За тих умов, що справа налагодження місцевого самоврядування та його установ мусить бути відкладена до часів нормального життя, кооперація ввесь цей переходовий період у найбільш доцільний і відповідаючий суспільній природі та психології українського народу спосіб може бути осередком виявлення його самодіяльності та господарської самопомоги. Це має значення й вагу особливо для хліборобського населення, яке саме в задоволенні своїх суспільних і громадських прагнень та інстинктів було за більшовицької системи найбільш поневолене. Мусить бути відновлена в законному порядку реєстраційна система організації кооперації всіх її видів з одночасним утворенням урядової її інспекції та ревізії. Зараз тут трудно передбачити, в якому напрямку має розвинутися відроджена українська кооперація. Але деякі більш-менш ґрунтовні прогнози, а разом із ними також і відповідні директиви для сільсько-господарської політики, дається намітити більш-менш імовірно. Цілком зрозуміло, що примат кредитової кооперації, який відповідав її органічному розвитку в період дореволюційний і за часів української державности, тепер — у переходову добу, має належати кооперації споживчій з головним завданням постачання та розподілу серед хліборобського населення індустриальних виробів і продуктів. За умови попереднього систематичного голоду на т. зв. «ширпотреб» і за можливості скористуватися для задоволення попиту виробами й продуктами Німеччини та інших промислових країн Європи, підпорядкованих німецькій воєнній господарці, цей вид кооперації може розвинутися якнайширше й стати взагалі основою дальшого кооперативного будівництва. Велику позитивну роль можуть відіграти також всякого роду сільсько-господарські продукційні кооперативи, якто бурякові, молочарські, для перероблення й консервування різних сільсько-господарських продуктів, тощо. Так само в кооперативний спосіб може бути налагоджена й праця та самопомога населенню щодо ліквідації ушкоджень, які сталися в наслідок воєнних подій. Нарешті, саме на кооперацію припадає, мабуть, також і справа опікування благодійною допомогою населенню тих районів, які були зруйновані війною до такої міри, що їх населенню загрожує небезпека голоду, холоду, епідемій і жебрацтва. Всякі благодійні установи в селі можуть налагодити свою агентиру в найкращий спосіб за допомогою хліборобських кооперативів.*)

*) З нашого минулого українського досвіду ми знаємо, що кооперація в найрізноманітніших її видах уявляла з себе найбільш органічний вияв господарської самодіяльності нашого населення. Не кажучи вже про короткий час існування української державности, коли кооперація досягла максимального свого розвитку, навіть уже за комуністичного режиму, за часів «НЕПи», українська кооперація, особливо хліборобська, розвинулась надзвичайно могутньо. В період колективізації, все це було зліквідоване й фактично на останній мент залишалася тільки кооперація споживча та й та під доглядом і керівництвом урядових чинників.

На рік 1937 було: низових кооперативів 6.573
в них членів 7.636,4 (тисяч)
торговельних закладів . . . 21.958

5. Нарешті не менш важливим та трудним завданням є утворення відповідного адміністративного апарату та зв'язаної з ним фахової організації, які б керували цілою справою сільсько-господарської політики та переводили в життя намічені конкретні заходи. І в звичайних умовах успіх всякої праці державного та громадського характеру у великій мірі залежить від людського матеріялу виконавчих органів; якщо в нормальні часи можливі хиби цього матеріялу надолужуються традицією, виправляються злагодженою урядовою рутинною, якщо в нормальні часи є завжди досить часу на всякі корективи й майже необмежений вибір для заміни невідповідних людей іншими — здатнішими, — то в тих обставинах, за яких праця проходить в перехідову добу, це значення людського матеріялу виростає незмірно. На нашу думку, цей апарат мусить утворитися на ґрунті гармонійного співробітництва представників німецької влади та місцевих фахових робітників, що й до цього часу працювали в сфері сільсько-господарської політики й агропомог та не втікли разом з іншими офіційними агентами більшовицької влади. Поруч з цими двома елементами має бути в можливо більшій кількості використаний також і людський матеріял фахівців та підготовлених для цієї праці робітників із кадрів української еміграції. Участь еміграційних сил може в великій мірі прислужитися до швидкого порозуміння між німецькими чинниками й місцевими елементами та попередити, хоч у деякій мірі, можливість всяких зайвих конфліктів і непорозумінь, особливо — у випадках виявлення колоніального характеру темпераментів.

Негайне ж притягнення до праці місцевих елементів поза тим, що воно внесе до праці знайомство з реальними умовами місцевості, сприятиме також і тому, що утворений апарат якнайскорше зможе відбудувати й налагодити систему агропомог, яка до цього часу там існувала, та припасувати її працю до виконання тих біжучих завдань сільсько-господарської політики, які ми тут намітили, і тих, які також повстануть в процесі самої праці.

III.

Перейдемо тепер у наміченому нами порядку до детальнішої характеристики окремих зазначених нами завдань і спочатку спинимось на заходах охорони сільсько-господарської продукції. Було б надзвичайно легковажним уявляти собі цю справу тільки як сферу примінення адміністративної енергії, видавання наказів і розпоряджень та переведення кар за їх порушення. Само по собі зрозуміло, що всі ці заходи необхідні, і без них обійтися не є можливим, але вони

в тому числі: раймагів.....	468
сільмагів	840

Як бачимо, навіть у такому вигляді організація ця уявляє в себе поважну кооперативну мережу і тому заслуговує уваги в першу чергу; особливо це має значення в той час, коли всі інші види кооперації розвинені далеко слабше. Тому то наша думка, що відродження української кооперації почнеться саме зі споживчої, має підстави також і в тому, що праця в цьому напрямку зустрине найбільше підготовлений ґрунт.

матимуть значення й досягнуть своєї мети лише тоді, коли переважна більшість населення зрозуміє, що все те робиться в інтересах загального добра і що власне для охорони його провадиться боротьба з анархічними й розкладовими елементами та підтримується примусовими методами трудова дисципліна за ліквідації всіх наслідків воєнної руїни. Була б надзвичайно небезпечною, ба навіть загрожувала б повним провалом цілої справи, така ситуація, коли б населення не тільки не усвідомлювало собі конечну необхідність всіх цих заходів, а навпаки, — співчувало б тим, хто їх порушує, а то й укривало б винних у порушенні. Саме тому поруч із заходами адміністративного порядку повинна йти та їх очолювати систематична і н ф о р м а т и в н о - п р о п а г а н д и в н а праця серед населення про основні завдання, які ставлять керівничі чинники в сфері охорони сільсько-господарської продукції. Треба систематично знайомити населення з їх планами, повідомляти про позитивні досягнення та вияснювати ті ушкодження, які заподіяні розкладовими виступами й які тільки збільшують загальну біду, що з'явилася в наслідок руїни воєнної доби.

Проводити цю надзвичайно важливу працю мусить спеціальний орган інформативного характеру в складі тієї організації, що провадитиме цілий цей відділ сільсько-господарської політики, користуючись всіма сучасними модерніми методами пропаганди та інформації, — пресою, спеціальними летючками й оголошеннями, радіо, промовами на різних зібраннях та казаннях при богослужбах. Коли в умовах нормальніших і спокійніших, як, наприклад, тих, серед яких живе значна частина центральної Європи, ця метода праці визнається необхідною, то для сучасних умов українських визволених територій, а особливо — в обслугованню зазначених завдань, від вмілого та талановитого користування нею в значній мірі залежатиме успіх цілої справи. Знову ж таки за користування цією методою треба додержуватися деяких засад, бо тільки за цієї умови вона даватиме найбільший ефект — досягатиме найпозитивніших результатів. Поперше, весь матеріал мусить подаватися в українській мові; до праці мусять бути притягнені співробітники, що обдаровані умінням та хистом пропагандистичної роботи серед нашого народу, ознайомлені з місцевими умовами життя, тощо. В самому ж напрямку цієї праці мусять постійно узгляднюватися два моменти масово-психологічного характеру, а саме: з одного боку довголітня туга й очікування визволення від комуністичного режиму, а з другого — те, що цією самою методою більшовицька влада довгі роки систематично користувалася для рівнож систематичного обдурювання нашого народу та його ігвалтування. Населення мусить відразу відчути, що для нього справді прийшла нова доба, та що до нього промовляють щирими словами правди й чесного бажання допомогти йому в його сучасній тимчасовій біді.

Переходячи тепер до характеристики тих наказів та розпоряджень, які необхідно виголосити в інтересах охорони продукції, ми мусимо завважити, що тут без детального та ближчого спостереження такої різнобарвної і мінливої дійсності окремих визволених територій, дуже трудно вичерпати в повному обсязі ті питання, яких накази

та розпорядження мають торкатися, а також подати їхній зміст. Ясно одно, що вони мусять бути двох родів: одні — загального характеру, що призначені однаково для всіх територій, інші — більш обмеженої компетенції, — що мають на увазі деякі спеціальні завдання суто місцевого характеру. Як такі, вони видаються місцевими органами, і тут є можливим навести лише окремі їх приклади, навіть не зважаючи на вичерпачи їх зміст і теми.

Яснішою і приступнішою нам видається справа з тими розпорядженнями, що мають загальний характер, але цілком зрозуміло, що й тут нам не пощастить подати їх комплекс у повному вичерпаному обсязі.

1. На перше місце треба поставити розпорядження про категоричну й рішучу з а б о р о н у будь-якого свавільного розбирання майна колгоспів, радгоспів, ферм, машиново-тракторних станиць, тощо. Розпорядження це розповсюджується в однаковій мірі як на мертвий інвентар, так і на худобу та на всі запаси, що знаходяться в цих установах. Само по собі зрозуміло, що в наказі зазначаються також і кари, яким підлягають винники його порушення разом з зазначенням судової інстанції, за виироками якої ці кари накладаються.

2. Таке ж, а може ще й більше, значення матиме наказ про недопустимість будь-яких змін без спеціальних на це дозволів влади в тому з е м л е к о р и с т у в а н н ю установ і окремих господарів, яке існувало до цього часу й яке може бути змінене лише відповідними новими законами. На кожную установу та особу накладається разом із тим відповідальність і надалі дбати про своєчасне управління та загосподарення тієї земельної площі, що знаходиться в їх користуванні.

3. Спеціальним розпорядженням має бути встановлено, що кождий громадянин та працівник*) в сільському господарстві залишається при тій самій праці й функціях, які він виконував до цього часу, якщо це не заперечено якимось спеціальним обмеженням відповідного органу влади; мусить дбати про їх сумлінне та своєчасне виконання, але поруч із тим він підлягає обов'язку з а г а л ь - н о ї т р у д о в о ї п о в и н н о с т и в переведенню тих праць, що провадяться в інтересах загального добра. Найбільше значення це матиме в плановій організації для ліквідації різних воєнного характеру ушкоджень.

4. Необхідно відновити святкування н е д і л і**) як щотиж-

*) Само по собі зрозуміло, що залишення при своїх функціях бувших за більшовиків працівників зовсім не уявляє з себе чогось незмінного та обов'язкового для органів влади. Навпаки, — всі ці мандати мусять бути впродовж часу перевірені й на службі мають бути дефінітивно залишені лише ті, які не викликають жадних сумнівів щодо їх бездоганної лояльності до нового режиму.

**) Цьому питанню ми надаємо величезне морально-психологічне значення. При своїй начебто обмеженій і дрібній компетенції розпорядження це символізує повернення українських земель до світу християнської культури, а для нашого народу воно може більш, ніж усе інше, буде свідчити про те, що тяжкі часи комуністичного режиму та ігвалтування його релігійних почувань вже минуло.

невого відпочинку та всіх головних християнських народніх свят з одночасовим дозволом праці тоді, коли це вимагається негайними господарськими потребами.

5. Зважаючи на те, що в додаток до нормальної звичайної праці для виконання всіх чергових господарських завдань воєнна доба додає ще й багато всяких нових її галузей, необхідно попередити можливість зайвого й невикликаного дійсними потребами руху населення з одної місцевості до іншої з заведенням реєстрації йного порядку для всіх, хто б бажав змінити місце осідку. Разом із тим передбачається можливість планомірного тимчасового виселення частини населення з більш постраждалих районів, до тих, в яких або зовсім не було воєнних ушкоджень, або вони відбулися в найменшій мірі.

6. Спеціальну також увагу треба звернути на можливості саботажу та зломисльного псування й нівечення всіх засобів сільсько-господарської продукції. Що такі заходи матимуть місце, — до цього відверто признається сама більшовицька влада, і через те поруч з боротьбою в цьому напрямку за допомогою вже зазначеного інформативного відділу населення має бути попереджене й спеціальним наказом, який тих осіб, що самі переведуть у життя такі акти, або намовлятимуть до них інших, проголошував би шкідниками батьківщини та ворогами народу.

7. В інтересах попередження всяких спроб свавільної та злорисної експлуатації тих запасів, що знаходяться в різних сільсько-господарських установах, має бути переведена негайна їх реєстрація з категоричною забороною їх пересування та вивозу без дозволу відповідних органів влади, з установленням відповідальності за її порушення як самих установ, так і окремих функціонерів, яким доручено опікуватися цими запасами.

На цьому, розуміється, невичерпуючому переліку тих розпоряджень, що скеровані на охорону сільсько-господарської продукції, ми покищо й обмежимося. Та це завдання ми собі тут і не ставимо, бо вичерпано воно може бути лише в процесі самої праці на місцях. Наша мета була лише дати на кількох прикладах їхню провідну ідею, яка, як бачимо, конкретно підкреслює основну нашу тенденцію, що в перехідний період було б не на часі розпочинати з радикальною ломкою старого ладу; а навпаки, — в інтересах продуктивності сільського господарства варто дбати про збереження його попереднього рівня. Цьому принципу мусять бути підпорядковані також і ті розпорядження, що не мають зазначеного загального характеру, а викликаються спеціальними місцевими умовами. Наприклад, коли ці спеціальні умови припускають можливість легшого виникнення пожеж, то буде своєчасним цьому саме моменту присвятити окреме розпорядження з покладенням спеціальної відповідальності на дозорчі органи. Так само наближення того чи іншого району до бойового фронту теж може викликати необхідність в спеціальному регулюванню часів праці, евакуації запасів, тощо.

Цілковито зрозуміло, що в «ударному» порядку як в діяльності інформативного відділу, так і в окремих наказах постійно й систематично мусить ставитися питання про досконале та своєчасне

виконання всіх сільсько-господарських операцій для закінчення старого хліборобського року та тих, якими починається рік новий. Серед перших найбільше значення для української сільсько-господарської продукції має закінчення уборки сучасного врожаю, копка буряків, картоплі та заготовка кормів.

Хто систематично знайомився з біжучою більшовицькою пресою, той знає з якою енергією та послідовністю завжди в ній переводились кампанії заклику до своєчасного та найпильнішого виконання всіх сільсько-господарських біжучих операцій. Не кажучи вже про спеціальну хліборобську печать та місцеві видання, навіть такі часописи, як «Правда», «Ізвестія», «Комуніст», тощо, центральне місце відводили статтям як агітаційного, так і інструктивного фахового характеру, систематично реєструючи успіхи одних місцевостей, відставання інших, прориви третіх, тощо. Наше хліборобське населення з властивим йому гумором, мабуть, іронічно ставилось до цього «газетного галасу» в тих справах, які воно й без того звикло своєчасно й пильно виконувати, а тому особливо надокучати йому на взірць більшовиків такою пропагандою нам не личить. Навпаки, треба всю увагу зосередити на речевій організаційній та технічній допомозі йому в виконанні всіх цих операцій за сучасних трудних умов. З цією метою весь агроперсонал, поповнений також добровільними співробітниками, мусить бути притягнений для організаційного керування сільсько-господарськими працями, для дослідження, де саме і в якій саме кількості не вистачає необхідних робочих сил, інвентарю, тяглової сили, тощо, з тим, щоб своєчасно всі ці дефекти були залагоджені. Що стосується таких операцій, як закінчення збору хлібів та їх молотьби, копання буряків та заготовлення кормів, тощо, то вони навіть за сучасних умов можуть бути переведені цілком успішно, бо майже всі вони в разі відсутності механічної сили, на випадок знищення її війною чи більшовиками, можуть бути виконані й ручною працею. Що ж до необхідного приладдя, то воно може бути забезпечене з виробів середньоевропейської індустрії.

Далеко небезпечніше стоїть справа з засівом озимини та підготовкою ріллі для майбутньої ярини. Тут все залежатиме від того, оскільки збереглася в окремих місцях непорушною існуюча до цього часу тяглова сила і оскільки там, де вона зруйнована або значно пошкоджена, пощастить її відновити чи репарувати. Але труднощі, які і тут повстають, не уявляють із себе чогось непереборного. Є ще досить часу і для необхідних репарацій, і для поповнення з ресурсів, які знаходяться в запасі європейської індустрії. Треба тільки негайно ж розпочати дослідження та інвентаризацію того, що є, і що треба добути, та відповідними заходами забезпечити це постачання і налагодити репараційні та монтажні установи. Само по собі зрозуміло, що, дякуючи цим спеціальним умовам, виконання озимого посіву може затягнутися й його не пощастить перевести в ті терміни, що рекомендуються нашою досвідною агрономією для досягнення найвищого врожаю, але і тоді все таки треба всіх зусиль прикласти до того, щоби весь досьогочасний збільшений озимий клин був засіяний, бо той же самий досвід нам свідчить, що

в наших умовах навіть пізня озимина дає врожаї вищі, ніж найдосконаліше виплекані ярі хліби.

Переведенням озимого посіву в розмірі не меншому від посіву попереднього року кладеться перша підвалина планування сільсько-господарської продукції на майбутній рік. Згідно з більшовицькою системою планового господарства біжучій рік був останнім в третій п'ятиріччі. Новий рік мав розпочати вже нову, для якої всі матеріяли були вже підготовлені і, як вже на це зверталось увагу, ними в разі потреби можна буде скористуватися за планування сільсько-господарської продукції ближчого року. В цьому плануванні нам буде зовсім зайвим триматися більшовицьких принципів і засад планування з їх послідовною та ригористичною централізацією, з передбаченням в одному центрі всіх найменших деталей виконання наміченого плану, — навпаки, в нашому плануванні треба перевести систему поступової, починаючи від центру, децентралізації конкретизації планових завдань, з тим, що б у самому процесі планування дати можливість вільного співробітництва окремих органів нижчих ступнів та виявлення ними найбільшої ініціативи й господарської самодіяльності. Таким чином, центральним органом мали б встановлюватися і проєктуватися лише найзагальніші продукційні директиви та норми, які вже мали б конкретизуватися обласними центрами, щоб знайти потім своє нанесення на господарчі виробничі одиниці в районах. Але й така метода планування навряд чи зможе бути здійсненою за сучасних умов, і, мабуть, вона в більшості випадків матиме двоступневий характер, цебто буде провадитися по окремих осередках, що являються центрами наших областей або центрами об'єднання якоїсь кількості районів.

IV.

Переходючи тепер до найважливішого з принципового боку й центрального за своїм змістом розділу нашої розвідки, ми б повинні були подати більш-менш вичерпуючу характеристику як соціально-економічної структури, так і технічно-продукційної системи сільського господарства України в тому вигляді, як він витворився під впливом більшовицької сільсько-господарської політики. Але це зв'язане з надзвичайним переобтяженням нашої праці матеріалом, який є в совітських офіційних виданнях і мусить бути відомий тим, хто цікавиться проблемами сільсько-господарської політики взагалі. Тому ми скористуємося іншою методою, а саме, — встановивши провідну ідею нашої народної української сільсько-господарської політики, що відповідає духу нашого народу, його віковичним хліборобським традиціям та ідеалам, за які він увесь час провадив неупинну боротьбу з комуністичним режимом, ми подамо лише найстислішу характеристику більшовицької системи, зазначивши в цій характеристиці все те, що в ній залишалось з елементів майбутнього справедливого та відповідаючого бажанням і інтересам українського народу хліборобського ладу.

З того часу, коли на українській території витворився сталий хліборобський побут, і до найостанніших ментів нашої історії

основою його завжди залишалося т р у д о в е і н д и в і д у а л ь -
 н е господарство родинного типу, в якому змінювалися відповідно
 до нових політичних та економічних умов різних епох лише правні
 та суспільні норми землевпорядження та землекористування. Він
 один (тип господарства) залишився недоторкнутим упродовж цілої
 бурхливої та нещасливої нашої історії і, може, саме в ньому й по-
 лягає основа живучості нашої нації, що переборола всі змінності
 та хибності нашої державної долі. Гинула наша держава не один
 раз, не один раз наш нарід підлягав тяжкій неволі, але трудовий
 індивідуальний тип сільського господарства не тільки залишився
 недоторкнутим, але все змінювався та вдосконалювався і дожив до
 того часу, коли вся сучасна наука визнає, що саме цей тип і є най-
 вищим виявом хліборобського промислу взагалі. За такий він нею
 визнається як під оглядом соціальної справедливості (бо він не має
 в собі жадних елементів експлуатації людини людиною ж), таким
 він є й під оглядом продукційним, бо дає можливість необмеженої
 інтенсифікації господарства разом з можливістю використати всі
 засоби піднесення продуктивності праці. Ось тому й ми у своїх
 заходах для регулювання більшовицької системи сільсько-госпо-
 дарської продукції мусимо подбати про розчищення шляху для
 повернення нашого хліборобства на цей наш — суто національний
 ґрунт. Тим більше це буде і доцільним, і можливим без порушення
 тимчасових інтересів продукції, що в більшовицькій системі, дяку-
 ючи впертій боротьбі нашого народу за свої хліборобські традиції
 та звички, все ж таки залишилося досить елементів трудового інди-
 відуального типу, які свідчать про незломну волю нашого народу
 триматися й надалі в сфері будівництва нового, кращого — справе-
 дливішого хліборобського ладу своїх, віками випробованих, шляхів
 та принципів.

У своїх найзагальніших відомих рисах структура сучасного
 українського сільського господарства та система хліборобського
 виробництва складається з колгоспів, різного типу радгоспів, різ-
 ного роду ферм — передовсім для плекання сільсько-господарських
 тварин і дробу та зовсім незначної кількості індивідуальних тру-
 дових господарств («одноосібників»). Все хліборобське населення
 розподіляється проміж цими основними елементами сільсько-го-
 сподарської продукції в такій пропорції, — за даними перепису
 року 1939:*)

	Тисяч душ	У % до під- сумку
Колгоспи	15.568,8	78,8
Радгоспи, коопгоспи, тощо }	1.188,5	5,9
Ферми		
Одноосібники	1.242,0	6,0
Інші (службовці, техніки, ремесники, тощо) ..	1.765,7	9,5
Р а з о м.	19.764,5	100,0

*) Таблиця ця складена на підставі даних з офіційного видання «Население СССР» С. Сулькевич. Огиз. Ленінград. 1939 р. Крім того, вони доповнені щодо

Як видно з наведених даних, домінуючою групою в колгоспне господарство, всі ж останні групи щодо їх вмістимости хліборобського населення займають підпорядковане місце, — в тому числі й група індивідуальних господарств. Другою складовою частиною сучасної хліборобської продукції в к. У. Р. С. Р. суть машиново-тракторні станиці, що забезпечують для неї пересічно до 50% тягової сили, як це видно з таких даних:*)

В роках	Кількість МТС	Кількість колгоспів, що обслуговуються МТС		Посівна площа колгоспів, обслугована МТС	
		тисяч	%	мільйонів га	%
1932	592	12,2	48,2	12,2	68,5
1935	873	23,6	86,3	18,2	90,3
1936	924	25,5	93,0	19,6	95,4

В 1937 році число тракторних станиць піднеслася до 958 з 81,3 тисяч тракторів проти 64,8 тис. попереднього року і, нарешті, останні відомості, які є з року 1938, подають уже кількість тракторів в 103,7 тис., при чому зазначається, що за досягненням поставлених цілей щодо праці трактора в дальшому буде вже звернено увагу головним чином на поповнення станиць в більшій мірі комбайнами та іншими складними машинами. Наведені дані свідчать про те, що колгоспне господарство знаходиться в повній залежності від тракторних станиць, яким воно зобов'язане вносити значні частки вироблених продуктів та контролі яких воно підпорядковане навіть у таких справах, як сівозміна та порядок виконання хліборобських робіт.

Але в період після голодової катастрофи 1932—1933 років під впливом цілої низки заходів і полекш щодо системи колективізації, в колгоспному господарстві утворився і почав зміцнюватися новий виробничий сектор, терпимий большевицькою владою, а саме — більш-менш вільне господарство на т. зв. «присадибних участках». Наростання цього сектору з перших же ментів почало відбуватися в такій прогресії, що влада низкою декретів примушена була його обмежити, але зважаючи на те, що позитивні наслідки його, особливо

розподілу населення за соціальними групами даними з перепису ж 1939 р., що були опубліковані в часопису «Новое Слово» ч. 23 за 1941 р. Дані цього перепису надзвичайно цікаві і для нас найперше встановленням того безсумнівного факту, що Україна вже виходить із стадії суто хліборобської країни з її відомим «аграрним перенаселенням» і наближається до положення рівноваги проміж населенням промисловим і хліборобським, як це видно з таких даних:

на 17. I. 1939 р. було:

Хліборобського населення	19.764.601	душ або	63,8%
Міського та промислового	11.195.620	« «	36,2%
Р а з о м	30.960.221	душ або	100,0%

По всьому к. СРСР відсоток міського населення трохи нижчий і дорівнюється 32,4% (С. Сулькевич, стор. 28.)

*) «Соціалістична Україна», стор. 36. та «20 лет социалистической власти» ст. 99.

щодо розвитку тваринництва, сприяли поліпшенню харчового постачання міського населення, вона все ж таки мирилася з його повільним поширенням, як про це можуть свідчити наступні дані:*)

Розподіл земельного фонду між групами землекористувачів
в тисячах гектарів:

	1935 р.	1936 р.	1937 р.
1. Колгоспи.....	28.158	29.276	30.505
2. Присадибні участки.....	2.792	3.870	4.927
3. Одноосібники	526	341	314
4. Радгоспи й ферми	5.938	5.127	4.516
5. Всі інші.....	7.231	6.031	4.373
Р а з о м	44.645	44.645	44.635

Як бачимо, вже в 1937 р. присадибне господарство не тільки більш, ніж у шістнадцять разів, перевищувало рештки господарства одноосібників, але й взагалі уявляло з себе досить поважний чинник сільсько-господарської продукції. Це його значення ще більш підкреслюється, коли ми візьмемо дані, що характеризують розподіл тваринництва. На рік 1936 вони випадали так:**)

Види тварин	В т и с я ч а х г о л і в			
	Рогата худоба	свині	вівці й кози	коні
1. Колгоспи	1.721,9	1.732,8	1.748,5	2.318,9
2. Колгоспники ...	4.299,3	3.236,3	733,7	—
3. Радгоспи.....	688,5	962,2	583,5	388,7

В наступних роках цей процес концентрації продукційного тваринництва в руках колгоспників ще більше інтенсифікувався і, коли б їм було дозволено також плекання коней, то й з кіньми відбулася б та ж сама еволюція.

Нарешті, надзвичайно важливим чинником сільсько-господарської продукції в більшовицькій системі в момент розподілу та ліквідації її продуктів. Тут усе підпорядковане урядовому розпорядженню через систему сільсько-господарського податку й тільки щодо тих решток, які залишаються всім виробничим чинникам після внесення різних паїв, продподатку та відчислень на утворення різних запасів і фондів, вони мають деяке право вільного ними користування.

Таким чином, вся система сільсько-господарської продукції більшовицького зразку уявляє з себе суцільний організм об'єднаного державного підприємства, яке мало метою виробляти сільсько-господарські продукти для всього населення, причому

*) «Соціалістична Україна», стор. 7, 216. «Народне Господарство України», стор. 164—171.

**) Там же, стор. 71.

всі окремі складники та виробничі апарати працювали за загальним планом, виконуючи кожний йому згори точно призначену господарську функцію, з позбавленням їх всякої господарської незалежності та великим обмеженням господарської ініціативи, яка могла виявлятися в дуже тісних і вкорочених межах, головним чином — у дрібних технічних та внутрішньо-організаційних поліпшеннях. Війна й зв'язані з нею воєнні події, а в першу чергу — ліквідація керуючих урядових центрів залишила на місцях у визволених територіях лише окремі частини цього бувшого суцільного організму, без зв'язку проміж ними, без звиклого для них керівництва й при тому в умовах тяжкої господарської руїни й депресії. Ось тому завдання й напрямки заходів сільсько-господарської політики щодо регулювання та опанування цими всіма головними елементами спадщини від комуністичного режиму мусить бути скерованим у двох головних напрямках. З одного боку, має бути за допомогою наново створеного тимчасового урядового типу апарату повернуте керування та об'єднання в кожній території всіх розбитих та розірваних ланок і продукційних інгредієнтів, встановлений зв'язок між ними, з переглядом для деяких їх господарських функцій, а, з другого — шляхом обережних, але разом із тим і далекосяглих, безпосередніх заходів повернення нашої сільсько-господарської продукції на шлях господарської самодіяльності та вільної господарської ініціативи. Питанню про тимчасовий сільсько-господарський адміністративний апарат ми нижче присвячуємо окремий розділ, а тому зараз спинимось лише на регулюванні й виправленні існуючої системи сільсько-господарської продукції.

Найпозитивнішими властивостями всякої адміністративної чинності скрізь і завжди вважається її здібність пристосуватися до умов місця й менту. Успіх її залежить від того, оскільки вона здібна пристосуватися до тих умов, за яких доводиться працювати, та оскільки керівничий та виконавчий персонал, що цю чинність переводить у життя, розуміє ці умови і зможе підпорядкувати собі місцеві господарські сили, впливати на них так, щоб витворити навколо цієї чинності атмосферу довіри, взаємного порозуміння й певності, що старий лад справді є вже щось минуле. Тільки на ґрунті такого поступовання може відбутися опанування старої системи новими силами, коли поруч з новими людьми прийде також і нове поводження з населенням та коли населення відчує повну зміну взаємовідношень проміж ним та адміністративним персоналом сільсько-господарських установ. Цей, такби мовити, психологічний чинник має особливо велике значення саме в перехідний період, коли зараз же по ліквідації комуністичного режиму населення цілком природно чекає сприятливих для себе змін, а з другого боку після воєнного погрому переживає тяжку кризу моральної та господарської депресії. Тому власне матиме величезну вагу й значення обережний і продуманий вибір перших кадрів сільсько-господарської адміністрації для керування колгоспним господарством, радгоспами, МТС, тощо, бо тільки з додержанням зазначених вимог можна досягнути якнай-

успішнішого керування сільсько-господарською продукцією, регулювання її, а також можуть бути переведені в життя й усі заходи в напрямку виправлення тих її хиб, що надаються до здійснення саме в перехідний період.

Про цей психологічний момент витворення нової атмосфери довкола сільсько-господарської праці треба також пам'ятати та ним керуватися і в усій дальшій практичній чинності щодо регулювання й налагодження сільсько-господарської продукції. Тому нам уявляється найдоцільнішим в першу чергу скерувати свою увагу на таке, здавалося б на перший погляд, маловажливе й дрібне питання, як урегулювання й поліпшення положення одноосібників. Як ми бачили з попередніх даних, справа тут іде про групу населення, на яку припадає всього 1,1% земельного фонду і яка за даними перепису 1939 р. творить лише 6,0% всього сільського населення України. Це є найбільш скривджена частина населення,*) а в податковому відношенні вона є найбільш обтяжена. Так само й щодо земельного стану, то одноосібники позбавлені всяких можливостей розширити своє землекористування, навіть у тих межах, які б вимагалися приростом населення цієї групи. Ось тому знесення спеціальним актом усіх господарських обмежень одноосібників щодо землекористування й збільшення його за рахунок державного фонду чи радгоспів, далі — безпосередня допомога в напрямку забезпечення їх живим і мертвим інвентарем, були б не тільки виявом дуже запізненої справедливості щодо них, але й доцільним доказом для всього хліборобського населення того, що справді настала нова доба, в якій кожний вид хліборобської праці належно шанується. Не треба тут боятися, що таким актом зможе ще в більш інтенсивний спосіб посилитися рух для свавільного ліквідування колгоспів, а тим самим він спричиниться й до внесення нових елементів господарської анархії, бо це справа адміністративного такту та адміністративного вміння обставити його так, щоб він досягнув своєї мети, не давши одночасово приводу для будь-яких соціальних конфліктів. Це тим легше обійти, що він же не буде чимось виключним, бо буде йти поруч з іншими актами, що мають на увазі рівнож задоволення с п р а в е д л и в и х інтересів і інших груп, серед яких центральне місце займають колгоспники.

*) Хоч у радянській конституції в статті 9. зазначено, що поруч з соціалістичною системою сільського господарства, допускається також і приватне дрібне господарство одноосібників, але їхнє правне положення та землекористування не було забезпечене ніякими сталими нормами; воно цілком залежало від місцевих урядових органів і в першу чергу — від районових земельних відділів. Загально беручи, одноосібники вносили на 5—10% більший зерновий продподаток, ніж колгоспники, але на підставі занесення того чи іншого одноосібника до категорії «куркульського господарства» продподаток міг бути й збільшений. В той час, як колгоспники з засіву поверх плану нічого не вносили, одноосібники мусіли і з цього врожаю вносити 50% продподатку. Так само й щодо податку на тваринництво одноосібники перебували у гіршому положенні, бо норми мясопоставок у них були на 10 клг. більші, ніж у колгоспників; те саме й щодо молока. Зрозуміла річ, що й прибутковий податок вираховувався їм у збільшеній пропорції, знову ж таки з можливістю примінення «куркульських» норм. Щодо збуту продуктів, то й тут положення одноосібників було значно гіршим, ніж колгоспників, бо вони не мали права користуватися колгоспними ринками збуту.

Як ми бачили з попередніх даних, за найостанніші часи в колгоспному секторі зміцнився та все розростався здоровий і багатообіцяючий елемент індивідуального трудового господарства, що свою долю зв'язав з т. зв. «п р и с а д и б н и м и у ч а с т к а м и». Близьким і негайним завданням сільсько-господарської політики й буде якраз дати йому найсприятливіші умови для всебічного дальшого розвитку. З цією метою належить знову таки спеціальним актом дозволити: а) збільшення земельної площі цих участків (зараз вона обмежена площею в 1 га) принаймні на 100% з тим, що по засвоєнню цієї збільшеної площі вона буде знову збільшена; б) зняти всякі обмеження щодо кількості продукційної худоби (зараз вона обмежена одною коровою та 3 головами дрібної) з дозволом пільгового використання для неї кормових запасів колгоспу; в) розповсюдити цей дозвіл про худобу також і на коней, встановивши порядок отримання лошат з державних ферм для їх виховання в індивідуальному колгоспному господарстві. Разом з тим булоб недоцільним на перших кроках йти занадто далеко у фаворизуванні цього саме елемента, щоб не давати приводу до прагнення населення якнайскорше зліквідувати колгоспи й тим викликати затяжну кризу сільсько-господарської продукції, якої вони (колгоспи) під сучасний мент суть головним чинником.

Провідна думка цих перших і тимчасових поліпшень колгоспної системи зводиться до того, щоб дати простір для справжніх здорових і творчих господарських сил, серед яких цілком природно може також знайтись і с в і д о м а воля населення утримати в тому чи іншому вигляді існування та функції колгоспів. Усякі необережні й засновані на неперевірених фактичним дослідженням емігрантських концепціях кроки, що часто зводяться до раптової негайної ліквідації колгоспів, можуть якнасумніше відбитися на стані сільсько-господарської продукції, викликавши її зниження та загострення внутрішньої соціальної боротьби на ґрунті розподілу колгоспної спадщини, яка (боротьба) може привести і до вибухів громадянської війни.

Оскільки це все небезпечно для сільсько-господарської продукції, — видно з таких фактичних даних:*)

	На 1937 рік	Припадає на один двір
Колгоспів	27.433 тисяч	—
Дворів	4.209 «	—
Засівна площа	20.509 « га	5,9 гектарів
Коней	2.318 « голів	0,59 голови
НР тракторів у МТС	1.122 « НР	0,30 НР

Ці дані свідчать про те, що взагалі забезпечення колгоспного господарства тягловою силою, не дивлячись на дійсно великі успіхи механізації, все ж таки залишається на досить низькому рівні, і воно може вважатися задовольняючим лише за умов концентрованого господарства колгоспів. Якщо б ми роздробили тяглову силу

*) «Соціалістична Україна», стор. 192—193.

на 4 міл. господарств, то ризикували б утворити тяжку кризу, зв'язану зо зниженням засівної площі і взагалі зо значним зниженням сільсько-господарської продукції, при чому це в найбільшій мірі відноситься до найпродуктивніших областей Степової України, де процес механізації сільського господарства та зменшення коней особливо поступив наперед.*) Тому й під цим оглядом затримання колгоспного господарства впродовж переходового періоду є не тільки доцільним, але майже необхідним.

Цілковито зрозуміло, що треба разом із тим дати і під цим оглядом якусь моральну та господарську сатисфакцію тій частині хліборобського населення, яка б вимагала негайного ліквідування колгоспної системи. Але справніше було б зробити це в площі перегляду статуту сільсько-господарської артілі, якому зараз підпорядковані всі колгоспи.

Цей статут, як і взагалі більшовицькі твори аналогічного зразку, не уявляє з себе чогось абсолютно негативного. Навпаки, — він є складений так, що внесенням у нього відповідних додатків щодо більшої самостійності управи колгоспу, гарантій виборів та права загальних зборів, більшої незалежності у відношеннях до МТС, тощо, цей статут може бути використаний, як правова норма для дальшого існування та чинності колгоспів. Важливо цими поправками дати зрозуміти колгоспникам, що в колгоспі вони тепер суть господарями, що голова колгоспу та його управа залежить від загальних зборів і за свою працю суть перед ними відповідальні.

Дуже велику роль, яка останніми часами все зростала, в більшовицькій системі сільсько-господарської продукції грали т. зв. «М Т С» — м а ш и н о - т р а к т о р н і с т а н и ц і. Організа-

*) Механізація тяглової сили та її взаємовідношення по різних областях України на р. 1937 визначалася такими даними:

О б л а с т і		Засівна площа	в тисячах		на 100 га посівної площі	
		тисяч га	коней	НР	коней	НР
Степ {	Донецька	1.914,5	132,6	135,8	7	7
	Одеська	3.241,7	258,3	199,5	8	6
	Дніпропетрівська ...	3.697,4	281,9	205,7	8	6
Лісо- степ та По- лісся {	Вінницька	2.702,0	430,0	149,0	20	5
	Київська	3.072,7	425,5	169,7	14	5
	Харківська	3.524,9	416,5	178,4	11	6
	Чернігівська	1.910,8	315,4	59,4	16	3
П о в с і й к. УРСР..		20.509,5	2.318,9	1.121,9	11	6

Як бачимо, найбільше поступила механізація в степових районах, де вона своєю потужністю значно переважає тяглову силу коней. Щодо Правобережної України, то тут ще переважають коні. В Харківщині спостерігається рівновага між механічною й живою тяговою силою і, нарешті, Полісся дає велику перевагу живій в порівнянні з механічною. («Соціалістична Україна», стор. 192 — 193.).

ція ця давнього походження, й виникла вона ще за часів «НЕПи», але тоді кількість їх була дуже невелика — так, що на початок «суцільної колективізації» в 1929 р. на всю Україну нараховувалося лише 37 МТС. Перші кроки МТС пройшли в значній мірі під впливом тих ідей, якими керувалася й земська агрономія, творючи свої машинові «прокатні пункти» та машинові товариства. Між іншим і спроба запровадження трактора в селянське господарство була ще перед війною 1914 р. зроблена Харківським Товариством Сільськогосподарства, яке за допомогою своєї американської агентури виписало з Америки трактори, що надавалися б для вживання в селянському господарстві та розпочало над ними дослід. Війна перешкодила налагодити цей почин в ширшому масштабі. Ось тому більшовики своїми «МТС» ніякого винаходу не зробили, а спочатку йшли шляхами земської агрономії, як про це й свідчить праця агронома М. Маркевича про організацію тракторної справи. В ній ще збереглася тенденція вільного кооперативного співробітництва МТС з селянськими господарствами, без усяких командних претенсій з їх боку.

Новий період у розвитку МТС починається з часів колективізації, коли ці ідеї були визнані «шкідницькими» та «буржуйним уклоном», а МТС був наданий характер суто урядових установ, з утворенням у них спеціальних «політвідділів» та підпорядкуванням їх компетенції майже цілком справи механізації тяглової сили колгоспного господарства, яка з свого боку явилася одним із найважливіших та дійсних засобів до того, щоб поставити все селянське господарство в цілковиту залежність від урядової організації. З цього менту кількість МТС зростає без перерви у величезній прогресії так само, як і кількість тракторів, як це видно з наступних даних:*)

	1930-31 р.	1931-32 р.	1932-33 р.	1933-34 р.	1934-35 р.	1935-36 р.	1937 р.
Кількість МТС ..	154	346	592	657	782	873	924
Тракторів ...	7.658	15.387	25.630	34.235	44.320	54.185	64.845

Цілковито зрозуміло, що поруч з тим, як зростала кількість МТС та потужність їх у НР і зменшувалась кількість живої тяглової сили, колгоспне господарство ставало все в більшу й більшу залежність від МТС і на р. 1937. МТС обслуговували вже 93,0% колгоспів та 95,4% їх посівної площі, так що останні часи МТС уявляли з себе одну з найвпливовіших та найпанівніших організацій цілої сільсько-господарської колгоспної продукції. Вони переводили всі головні операції цієї продукції, вони ж розпоряджали всіма необхідними для цього машинами, як це видно з таких даних про їх асортимент:**)

*) «Народне Господарство України», стор. 164—171; «МТС и колхозы», Огиз, Сельхозгиз. 1937. Москва, стор. 395.

**) «Соціалістична Україна», стор. 37.

В и д и м а ш и н	1932 рік	1935 рік	1937 рік
Трактори	34.285	54.185	64.845
Комбайни	2.405	6.553	15.209
Вантажні авта	5.156	9.769	15.477
Молотарки	23.396	27.738	28.708
Плуги тракторні	32.925	46.696	53.200
Сівалки зернові	16.469	18.033	25.575
Сівалки бурякові	2.195	3.976	6.039
Копачі буряків	928	5.516	9.949
Відроуери	960	1.372	1.377
Пікери	885	1.647	1.830

Відповідно до такого зростання технічних і матеріяльних ресурсів МТС зростала також організація їх робочих сил: з 37,7 тисяч персоналу різних категорій технічної кваліфікації в році 1932, на рік 1937 вже числилось його 88,9 тисяч, при чому в його складі було:*) агрономів — 7,9 тисяч, механіків — 3,9 тис., комбайнерів — 14,4 тис., шоферів — 16,9 тис., monterів — 14,6 тис. Крім того, в складі колгоспів було 109,9 тисяч трактористів та 24,5 тисяч бригадирів тракторних бригад. За своїм розміром МТС були різної потужности і також різними щодо району їх чинности: від 300 НР і до таких, що перевищували 1.200 НР; від МТС з обслугою тільки 20 колгоспів і до таких, що обслуговували більш, ніж 60 колгоспів. Але найбільша частина їх, — 60,3% була потужности в 600—1200 НР, з районом на 20—40 колгоспів (68,7%). Щодо їх технічної й організаційної постановки, то радянські відомості підкреслюють їх систематичне поліпшення, як це видно з таких даних:**))

	1934 рік	1935 рік	1936 рік
На один трактор «га»	416	469	537
На один комбайн «га»	63	222	345
На одну молотарку тонн	198	320	—

Географічно по областях і районах МТС розташовані більш-менш справно, — з припасованням їх асортименту до потреб і технічних властивостей місцевого господарства. В радянській пресі, як у спеціальній, так і в загальній, часто зустрічаються вказівки також і на те, що організація працює з великими «перебоями», то через брак палива, то від різних поломок машин, через недбале з ними поводження, а то й саботажі. Вказується також на незадовольняючий стан ремонтних майстерень і, взагалі, на хиби ремонтної справи, яка не справляється з термінами й випускає ремонтвані машини в такому вигляді, що вони зараз же знову ламаються, тощо. Але це вже звичайна річ для всіх радянських організацій і підприємств, і МТС під цим оглядом, мабуть, відзначаються кращою постановкою, що залежить від поступового звищення технічної кваліфікації їх персоналу.

*) «Соціалістична Україна», стор. 37.

**) Там же, стор. 192.

Таким чином, з усього наведеного вище видно, що в МТС ми маємо одну з найважливіших складових частин сільсько-господарської колгоспної продукції, яка в ній займає центральне місце — таке саме, як усякий інший мотор в механізованому підприємстві. Від нього залежить його життя й продуктивність, і якщо він припинить свій рух, то тим самим автоматично припиняється й виробництво цілого підприємства. Відповідно до такого домінуючого господарського положення МТС вони також користуються й великими правового характеру привілеями: а) вони мають право отримувати від колгоспів платню за свою працю у вигляді продподатку за твердими законом встановленими для кожної області нормами; б) взаємини між ними й тими колгоспами, яких вони обслуговують, нормуються договорами, що річно поновлюються і зразок яких затверджений клядою; в) всі колгоспи розподілені між точно зазначеними МТС і не мають права вільного вибору між ними; г) дякуючи договорам, МТС отримують право контролі виконання колгоспом господарських планів, додержання сівозміни, тощо. Оскільки можуть це є організація, — можна собі уявити з того, що р. 1934. вона отримала від колгоспів 7.392 тис. цнт. зернових продуктів, 6.048 цнт. буряків, 169 тис. цнт. соняшнику, 145 тис. цнт. картоплі, тощо.*)

Приклад з розвитком та поширенням МТС може свідчити про те, як в умовах комуністичного режиму найздоровіша та найплідніша ідея за свого здійснення приймає характер чогось хоробливого та паразитарного. Земською громадською агрономією вона проектувалася у вигляді вільного кооперативного співробітництва з трудовим індивідуальним господарством з метою поширення його продукційних ресурсів та визволення його продукційних сил, в комуністичному режимі вона є використана, як засіб його поневолення та найганебнішого визиску з боку урядових чинників. Тим часом і в такому вигляді вона уявляє з себе остільки поважну організацію, що вимагає до себе дуже уважливого й обережного відношення. Особливо це треба пам'ятати, зважаючи на те, що без неї сучасне колгоспне господарство якийсь довший час абсолютно не може обійтися. Тому вона має бути збереженою та повільно реформованою. Найправильнішою постановкою справи МТС була б передача їх до рук місцевого самоврядування й повернення їм минулого «земського» характеру, але, на жаль, за сучасних умов слабости самоврядування й до його реформи та справного функціонування про це не може бути й мови. Отже, — організація має залишитися урядовою і, як у такій, в ній треба поступово перевести цілу низку реформ. Найперше було б доцільним перевести її децентралізацію по областях, з утворенням в областних центрах спеціальних органів для керівництва МТС, в яких би брали участь також і представники колгоспів. Цей орган мав би перевести найдоцільніший і найсправедливіший розподіл на своїй території існуючих МТС з приписанням до них згідно з їхньою потужністю та географічним положенням тої чи іншої кількості колгоспів. При кожній МТС мусів би бути утворений спеціальний орган, який би керував усією її працею і роз-

*) Г. Лазаревський. Земельний Устрій Советської України, стор. 39.

робляв би та (по його затвердженню) проводив би в життя план її операцій і робіт по окремих колгоспах. В цьому органі поважну участь треба було б відвести колгоспним представникам. У майбутньому за такої його організації не виключалася б можливість перетворення його в союз колгоспів для керування та утримання тої чи іншої МТС. Само по собі зрозуміло, що всі елементи підпорядкування колгоспів МТС мусять бути поступово зліквідовані і взаємини між ними переведені на ґрунт вільного співробітництва з оплатою всіх операцій грошми за нормами, затвердженими центральним обласним органом. Цей центральний орган мав би завідувати ремонтними майстернями, а також поповненням інвентаря МТС.

Само по собі зрозуміло, що така система була б далекою від тієї найсправнішої території льно-земської, в яку й повинна перейти ціла організація МТС в нормальний період державного та громадського будівництва в Україні. Але, як тимчасова переходова форма, вона все ж таки може значно поліпшити сучасний їх стан та прислужитися до полагодження, як сільсько-господарської продукції, так і оздоровлення відношень між селянством та МТС і їх персоналом.

Ще в більшій мірі таку ж обережну й консервативну методу поступовання треба засвоїти щодо радгоспів та державних ферм. Господарство цих установ, що в умовах більшовицької системи суть аналогією великих власницьких підприємств попередньої дореволюційної доби, є дуже різноманітне й ускладнене, як це видно з таких загальних даних:*)

На р. 1937 було всіх радгоспів з коопгоспами: зернових — 100, молочно-м'ясних — 90, свинарних — 159, бурякових — 165, коопгоспів — 261, — всього — 766. В них було засіву — 3.584 тис. га, а сільсь.-господ. тварин у тисячах голів:

Коней	Великої рогатої худоби	Свиней
388,7	688,5	962,2

В порівнянню з господарством колгоспів, не дивлячись на те, що радгоспи краще забезпечені кіньми, праця в них ще більш механізована, як у колгоспах, бо пересічно майже всі роботи виконуються механічною тягловою силою, забезпечення якою перевищує більше, ніж удвічі, забезпечення колгоспів: 0,1 НР на один га засіву в тракторах і один комбайн на 75 га.**)

*) «Соціалістична Україна», стор. 35.

**) Забезпечення тягловою силою радгоспів на р. 1937 визначалося такими даними:

Засівна площа:	3.584 тис. га.	
Тракторів:	17.8 тисяч з 314,8 тис. НР	9 НР
Комбайнів:	4.167 штук	—
Коней:	388,7 тисяч	11 голів

Отже, забезпечення механічною тягловою силою радгоспів значно перевищує найбільше механізовані райони колгоспного господарства, при чому і кількість коней в них залишається на досить високому рівні. («Соціалістична Україна», стор. 33).

Все це свідчить про те, що господарству радгоспів більшовицькою системою уділялася особлива увага, і що вони мали упривілежоване положення серед інших чинників сільсько-господарської продукції. Характерно також, що керування їх господарством було розподілене між кількома наркоматами, при чому найбільша частина їх припадала наркому радгоспів, далі йшли радгоспи харчпродкому й найменша частина належала наркомзему, цебто тому наркому, в якому компетенція української влади була значнішою. За такої постановки справи відношення хліборобського населення до цих установ не тільки не відрізняється від того, яке було в селян до панського великовласницького господарства перед революцією, а може, навіть, воно в деякій мірі й загострилося. Між тим було б надзвичайно шкідливим з погляду інтересів сільсько-господарської продукції ліквідувати ці осередки справно організованих великих підприємств саме в цей момент, коли потреба в утворенні запасів і харчових продуктів, які легко можуть бути мобілізовані, дуже часто являтиметься одним із найважливіших завдань місцевих урядових органів. Тим більш це було б недоцільним, що, коли порівняти числові взаємовідношення колгоспного господарства й господарства радгоспів, то розділ землі останніх між колгоспниками збільшив би їхню посівну площу*) лише на 17,5%, а за те кризу продукції загострив би значно більше. Ось тому щодо радгоспів, то на перші часи варто обмежитися лише заходами уніфікації керування ними в одному урядовому органі та розширенням господарської компетенції й уповноважень тих керівників, що мають бути поставлені на чолі цих установ із числа підготовлених для цієї ролі фахівців. Ще в більшій мірі це відноситься до держферм, які суть осередками плекання чистопородних коней, худоби, свиней, овець, різного сортового насіння, тощо.

Нарешті, останнім питанням, на якому маємо тут спинитися, є переведення заходів, що внесли б полегші в податкову систему, яка в більшовицькому господарстві була скерована в бік найбільшого визиску хліборобського населення.**)

Кожний колгосп повинен був із зібраного врожаю вносити встановлену для кожного роду хліба (збіжжя) норму «зернопоставки» з одного гектару посіву, при чому ця норма, скажемо, для пшениці, пересічно в Україні рівнялася 1,82 центнера з гектара, що при врожаї в 9,5

*) На р. 1937 взаємовідношення між колгоспами й радгоспами щодо їхнього землекористування визначалося такими даними:

	тисяч га землі:	посівна площа:
Колгоспи	30.505	20.509,6
Радгоспи	4.516	3.584,0

Посівна площа радгоспів у %-ах до такої ж площі колгоспів дає всього лише 17,5.

**) Оскільки господарство колгоспів було переобтяжене продподатком і які тягарі воно несло, — видно з таких даних за рік 1934: мало поступити продподатку:

Пшениці	12.223,9	тис. цнт.	з	39.458,0	тис. цнт.	збору
Жита	5.796,0	«	«	„	24.597,2	«
Соняшнику ...	1.779,1	«	«			
Кукурудзи ..	1.905,3	«	«			

центнерів з гектара дає 19%; далі, — колгосп повинен був внести натурплату МТС за виконання комплексу робіт для нього і ця платня пересічно для тої ж пшениці рівнялася 5—6% (при праці комбайнів цей відсоток був вищий), від решти з цього ж таки врожаю робилися обов'язкові відчислення в насінновий і кормовий фонд, а також відчислення «добровільні», — на бажання колгоспу, на різні благодійні цілі. Насінновий та кормовий фонди, при умові, що кожного року має поновлюватися 15% потреби, відтягали з урожаю теж коло 10—15%. Крім того, кожний колгосп повинен був платити також і спеціальний грошовий прибутковий податок у розмірі 3% з отриманих колгоспом прибутків. Тягар оподаткування розповсюджувався також і на тваринництво у вигляді поставок мяса, масла, молока, вовни, тощо, за нормою, встановленою для кожної галузі тваринної продукції.*) До цих податкових тягарів треба також віднести платежі страхові (асекураційні) й натурплату за млинове, за виріб олії, рушення проса. Таким чином, за покриттям усіх цих поборів для колгоспника залишалося ніяк не більше 50—60% всіх продуктів, вироблених впродовж поточного року. Певна річ, що це оподаткування розповсюджувалося також і на одноосібників, на індивідуальне господарство колгоспників, радгоспи й коопгоспи, при чому для перших воно тяжче, для других — робилися де в чому полєкші, а державні ферми та деякі ферми колгоспні були зовсім звільнені від продподатку.

Ця система, в якій головну й центральну роль грає стягнення державними органами натурального податку, в умовах переходнової доби терпітиме гостру кризу і провадження її і надалі зустрінеться з великими труднощами, бо вона може переводитися лише в умовах спокійного часу та точного непорушного виконання урядовими чинниками своїх обов'язків. Тоді ж, коли старий урядовий апарат зникне, а новий не в стані буде опанувати цілком ситуацію, це стягання продуктів, якщо не припиниться зовсім, то буде дуже незадовільним, тим більше, що й населення не матиме жадної охоти квапитися з виконанням своїх повинностей. Теоретично найдоцільнішим було б негайно перевести ліквідацію цієї анахронічної системи натуралій і перейти цілком на грошовий податок, але, мабуть, це не в інтересах господарства воєнної доби і відповідні чинники, мабуть, подбають про те, щоб вона почала функціонувати більш-менш справно. А якщо це так, то тоді разом з її відновленням і налагодженням треба буде переглянути й усі її норми, з оглядом на інтереси населення, цебто норми мають бути знижені не менше, як на 50%, а рівночасно має бути переведене урівняння в оподаткуванню всіх продукційних елементів. Зрозуміла річ, що на час викликаной воєнними подіями руїни мусять бути встановлені всякі пільги і повне звільнення від податків там, де населення на довгий час позбавлене нормальних умов життя й праці.

На цьому кінчаємо наш розгляд тих питань і завдань, що стоять у сфері регулювання більшовицької системи сільсько-господарської

*) Розміри натурального оподаткування тваринництва одних тільки колгоспів можуть бути зрозумілими з таких даних продподатку на р. 1934: мяса — 12.171.900 кг., вовни — 12.388.000 кг., молока — 134.514.000 літрів.

продукції, обмежившись вище наведеними загальними увагами та наміченням необхідних з нашого погляду виправлень і змін. Ближчою і наступною стадією трактування цілої проблеми треба вважати розвинення їх в низку цілком конкретних адміністративного й правного характеру проєктів та інструкцій, але ці останні доцільніше розробити на місцях за консультацією місцевих людей.

V.

Переходячи тепер до обмірковування та аналізу проблеми утворення тимчасового урядово-громадського апарату, що мав би в перехідний період виконувати намічені завдання сільсько-господарської політики та опанувати цілу систему сільсько-господарської продукції в цей перехідний період, ми ще раз мусимо підкреслити величезну вагу й значення її як з боку адміністративно-фахового, так і з боку психологічно-соціального. Знову таки й тут ми не можемо вдаватися в деталі та в далеко йдучу конкретизацію, а намітимо лише загальні принципи й деякі найважливіші складові елементи. Тим більше було б передчасним конкретизувати цю проблему, що нам невідомі плани й наміри міродайних чинників взагалі про цілу систему управління визволених з-під більшовицької влади українських територій, за виключенням Галичини, доля якої вже тимчасово вирішена приєднанням до Генеральної Губернії.

З вище наведених нами міркувань про те, що для українських територій, з огляду на виключну їх сільсько-господарську продукцію, передбачається важлива роль в сучасній воєнній системі європейського господарства, маємо підстави сподіватися, що на сектор сільсько-господарської політики німецькі чинники звернуть велику увагу та що розрішення всіх організаційних питань буде переведене в такий спосіб, щоб воно дало максимальний продукційний ефект. Цілком зрозуміло, що умови воєнного часу, незакінчена боротьба з більшовиками вимагає переважаючого значення й ролі в тимчасовій адміністрації визволених територій німецького елементу, але він справиться зо своїми завданнями в сфері сільсько-господарській лише тоді, коли зараз же притягне до найактивнішого співробітництва місцевий фаховий актив. То є перебільшенням (як зараз розповсюджується в часописах та в усякій «шептанді»), що сучасна Україна такого активу не має.*)

*) За даними перепису 1939 р. серед населення ССР та різних складових його частин нараховано було такі кількості осіб, що набули середню та високу освіту:

	Середня освіта	Висока освіта	На 1.000 душ з освітою	
			середньою	високою
Грузія	401.407	39.681	113,4	11,2
Україна	2.928.213	222.134	94,6	7,2
Білорусь	434.562	25.005	78,0	4,5
К. РСФР	8.319.706	706.658	76,8	6,8
По к. СРСР	13.178.522	1.080.097	77,7	6,4

Згідно з даними перепису 1939 р. Україна серед інших складових частин к. СРСР щодо кількості в ній працівників з високою й середньою освітою займала друге місце за Грузією, отже — вона за інтелігентністю свого населення зараз є одною з найосвіченіших країн цілого к. СРСР. Цілком зрозуміло, що це в найбільшій мірі відноситься до сфери сільсько-господарської політики, маючи на увазі те значення, яке надавалося її сільсько-господарській продукції для всього к. СРСР.*) Через те для нас нема жадних сумнівів, що необхідний кадр підготовлених співробітників на місцях існує, і треба тільки вміти його знайти та zorganizувати так, щоб він відчув свій обов'язок працювати «не за страх, а за совість». Тому то одною з головних засад організації майбутнього виконавчого сектору сільсько-господарської політики ми вважаємо принцип гармонійного та довірливого співробітництва чинників німецької влади та місцевих фахових елементів.

В налагодженню цього саме співробітництва значну позитивну роль можуть відіграти кадри українських фахово підготовлених сил, які поруч зо своєю близькістю до європейської культури далеко легше й скорше зрозуміють місцеві обставини та завдання в порівнянні з чужоземними чинниками. Цей елемент поза своєю звязковою роллю також у найбільшій мірі надається для переведення всяких досліджень, так необхідних для всебічного зрозуміння й опанування сучасної ситуації й стану сільсько-господарської продукції.

Другою не менш важливою засадою є децентралізація системи й апарату при збереженні єдності загального ними керування. Вся його чинність мусить бути припасована до зараз існуючих територіяльних адміністративних одиниць, цебто областей і районів, з наданням ширшої автономії щодо виконання завдань, поставлених обласними органами, яким підпорядковані органи районів. Ми відкидаємо, як невдалу гумореску, можливість повернення до таких анахронізмів, як відновлення «губерень», тощо. Хто тепер в Україні пам'ятає про їх існування? Може яких 20% населення згадує, що вони колись існували, але й вони, мабуть, забули про їхні кордони. В більшовицькій системі роль обласних органів була фак-

Як бачимо, Україна займає друге місце щодо кількості осіб, які набули закінчену високу та середню освіту, уступивши під цим оглядом тільки одній Грузії. Всі інші країни СРСР стоять значно нижче її. («Новое Слово», ч. 23. 1941 року.).

*) Про те, оскільки поступило наперед розповсюдження в Україні фахової агрономічної освіти, говорять такі дані:

За період 1924—1936 р. р. закінчило в Україні:	
Вищі комуністичні школи	3.270 осіб
Високі агрономічні («Вузи»)	12 050 «
Технікуми	32.508 «
Робітфаки	15.872 «
Р а з о м	63.700 осіб

Коли припускати, що за останні п'ять літ розвиток агрономічної освіти йшов тим самим темпом, а це мало ймовірно, бо він напевно значно зріс, то й тоді кількість осіб, що мають закінчену агрономічну освіту значно перевищує 100 тисяч. («Соціалістична Україна», стор. 136.).

тично ілюзорною. Вона зводилася до положення бюрократичної передаточної інстанції. В тій системі, що має утворитися в переходовий період, обласні органи, а спеціально — в сфері сільсько-господарської політики, повинні зайняти позицію к е р і в н и х органів для виконання намічених центром планів і завдань та позицію контрольних і допомогових органів для виконання тих же планів районами. Таку саме систему ми вважаємо за найліпшу в переходовий період не тільки з міркувань теоретичних та з міркувань адміністративної доцільности, але вона накладається нам також і його практичними вимогами. Звільнення території України йде окремими етапами й захоплює поступово ту чи іншу область; отже, так само поступово в межах кожної звільненої області мусить зорганізовуватись і відповідний сільсько-господарського характеру апарат.

В основу організації його та засадою його чинности в умовах воєнного часу, не дивлячись на спеціальний її характер, треба покласти авторитативний принцип разом із додержанням найбільше витриманої дисципліни й підпорядкування нижчих аґентів старшим. Коли зараз в далеко нормальніших умовах цим принципом все частіше користуються для організації найрізноманітніших галузь не тільки урядової, але й суспільної праці, то в тій ситуації, яка утворюється на українських визволених землях, він, мабуть, являється конечною необхідністю. Ця ситуація вимагає швидких темпів праці, прискорених рішень та негайного їх виконання, бо всяке проволікання може тільки ускладняти й утруднювати загальне положення сільсько-господарської продукції, що завжди має с е - з о н о в и й характер, при якому невиконання точно у визначений термін того чи іншого завдання рівнозначне втраті цілого продукційного року. За необхідність послідовного запровадження цього принципу в систему організації адміністративно-господарського апарату на українських визволених територіях говорить також і те, що він же має перебрати до своїх рук спадщину більшовицької господарки з її ультра-централізованим типом і суголою підпорядкованістю нижчих інстанцій вищим, і не тільки перебрати, але й опанувати нею тоді, коли вона під впливом воєнних подій розсипалась і може бути знову зібрана лише в умовах витриманої дисципліни та адміністративного підпорядкування.

Але за переведення цього авторитативного принципу в сільсько-господарській політиці та за виконання всіх її окремих завдань треба також зовсім ясно та рішучо показати населенню, що він не має нічого спільного з попередньою більшовицькою практикою, основою на панування комуністичної партії, яка тільки одна постачала командну верству. Наново зорганізований урядовий апарат для керування сільсько-господарською продукцією мусить не тільки своєю чинністю, але й організаційними заходами пересвідчити хліборобське населення в тому, що новий порядок має у своїй основі в першу чергу задоволення його інтересів та обслуговування його справедливих потреб. Ці організаційні заходи повинні встановити постійний зв'язок між населенням і відповідальними аґентами апарату, служити цілям їх взаємного порозуміння та зміцнити й популяризувати ідею їхнього дружнього співробітництва. В умовах

переходової доби такі організаційні заходи можуть бути здійснені в найкращий спосіб за допомогою спеціальних консульта-тивних установ при різних адміністративних інстанціях з представників колгоспів, кооперативів, радгоспів, МТС та окремих осіб, що користуються загальною й відомою повагою серед населення. Встановленням таких дорадчих органів була б відроджена стара наша українська земська традиція, яка надзвичайно велику роль в сфері сільсько-господарської політики й громадської агрономії відводила т. зв. земським «економічним радам».

Особливо важливе місце в новому апараті керування сільсько-господарською продукцією має бути відведене відновленню справи агропомог з налагодженням систематичної праці громадської агрономії. Вже заснуванням консультаційних сільсько-господарських рад був би закладений міцний ґрунт та зроблений перший справний і найкорисніший крок для відродження відповідаючої нашим умовам громадської агрономії. Другим не менш важливим кроком було б утворення об'єднаної агрономічної організації. Попередня більшовицька система залишила для неї досить багато підготовлених елементів, як це видно з даних про кількість агрономічного персоналу, що працював в різних установах за часів більшовицького режиму р. 1937:*) агрономів Наркомзему — 11.605, МТС — 7.900, зоотехніків Наркомзему — 4.073, разом — 23.578 душ.

Тому, що цей елемент в переважній своїй більшості б: в «безпартійним», треба сподіватися, що велика його частина залишиться на місці й по ліквідації комуністичного режиму та охоче працюватиме в умовах, які в більшій мірі сприятимуть розвитку та поглибленню громадсько-агрономічної праці. На підставі тих, порівнюючи скупих, відомостей, що маємо до нашої розпорядимості з більшовицької преси та з красного письменства, можемо припускати, що стара традиція української громадської агрономії ще не зовсім вигасла і серед більшовицького агрономічного персоналу — навіть у період, зв'язаний з переведенням масової колективізації, а тому й відродження справно налагодженої агрономічної організації, мабуть, зустріне серед місцевого персоналу якнайбільші симпатії та найенергійнішу підтримку.

Це відродження громадської агрономії в умовах переходового періоду, на превеликий жаль, не може бути зв'язане з поверненням їй її «земського» типу, — навпаки, вона мусить бути урядовою, і то в першу чергу через те, що місцеве самоврядування в більшовицькій системі мало дуже обмежену компетенцію, а реформа його й повернення йому його попередніх позицій — це справа далекого майбутнього. Але вже й зараз — за сучасних умов, цілком можливо перевести консолідацію та об'єднання громадської агрономії, піднести її фахову компетенцію та зорганізувати її працю на підставі територіального принципу. Цілком зрозуміло, що пройде ще багато часу, доки ця організація зможе перейти до своєї нормальної чинності, скерованої на різні заходи піднесення місцевої агрокультури.

*) «Соціалістична Україна», стор. 49, 37, 51.

В ті часи, коли головним завданням менту являється охорона рівня сільсько-господарської продукції та переборення всіх труднощів воєнного часу в налагодженню чергових її операцій, всі сили громадської агрономії мають бути зосереджені на виконанні тих завдань сільсько-господарської політики, що диктуються потребами сучасности, і тут її праця, як організації, якій найбільш відомі місцеві господарські умови, може бути особливо корисною. Цілком припустимо, що саме вона й явиться найактивнішим і найпродуктивнішим чинником цілої сільсько-господарської політики переходнової доби.

Цими увагами та міркуваннями ми й обмежимося щодо питання про адміністративний керівничо-виконавчий апарат у сфері сільсько-господарської політики. Ми свідомо утримуємося від накреслення будь-яких схем його, бо всі вони матимуть занадто теоретичний і нереальний характер. Для проєктів такого типу ми зараз, як вже ми зазначали, не маємо відповідних даних. Навпаки, ті дані, які ми маємо, дозволяють трактувати цілу проблему лише в межах зазначених принципів і засад, без додержання яких можливо допуститися дуже важливих, а може й небезпечних для цілої справи, помилок.

VI.

Ми поступово роздивилися й піддали аналізу весь комплекс питань і завдань, які, на нашу думку, поставить сумна дійсність визволених українських територій у сфері сільсько-господарської політики. Тепер нам залишається підвести деякі підсумки, а разом із тим підкреслити й ще ясніше зафіксувати ті провідні думки та ідеї, якими ми керувалися у своєму викладі.

Як це не раз ми зазначали, всі умови та обставини переходового періоду ні в якому разі не можуть вважатися сприятливими для скільки-будь поважної та ширшої реформаторської праці. Вона вимагає спокійного, розважного відношення, довгої і старанної підготовки, з таким же розробленням усіх її деталей, бездоганних метод виявлення волі всього народу та такої ж його санкції, а це все в переходовий період є абсолютно неможливе. Він матиме, як це ми вже досить ґрунтовно вияснили, стільки пекучих і негайних потреб і завдань для негайного ж їх задоволення, вони вимагатимуть від усіх активних чинників такої інтенсивної чинности та уваги, що на будь-яку органічну працю та корінну перебудову всього хліборобського ладу не вистачило б і сил, якби навіть такі плани й виникли. Самою логікою всіх сучасних подій ця органічна реформа відкладається до того менту, коли Україна заживе вільним і нормальним життям, коли вона матиме сталий державний і суспільний порядок, а її нарід стане справжнім господарем своєї землі, яку він тоді й впорядкує згідно зі своїми бажаннями та з віковичними традиціями свого хліборобського світогляду. Тому то ми вважали, що під час переходового періоду треба послідовно та ригористично утримуватися від будь-яких кроків, які б цю всенародню майбутню волю, якої зараз ніхто не знає й не відає, могли б

обмежувати та навіть фальсифікувати. Навпаки, весь комплекс заходів переходового періоду ми скомбінували в той спосіб, щоб ні в чому не перешкодити всім можливим, і то найсміливішим, напрямкам майбутньої реформаторської чинності. Майбутні будівники, відповідальні перед своїм народом, повинні мати цілком в і л ь н у р у к у розпорядитися українською землею так, як це вони визнаватимуть потрібним, і ми зараз у межах наших можливостей мусимо про це постаратися.

У світлі цієї засади тимчасове залишення колгоспної організації та інших елементів більшовицької системи сільсько-господарської продукції, що ми весь час обґрунтовували утилітарними інтересами виробництва, може отримати зовсім інший і для нас зараз несподіваний аспект. В наших емігрантських поглядах на радянську дійсність є багато упереджень, несвідомого внесення до її оцінки або наших ще з періоду революційної боротьби критеріїв, або тих, які ми засвоїли за час життя й перебування в Західній Європі. Ми весь час забуваємо, що сучасне д і й с н е населення України, і то те населення, яке зараз є найактивнішим та представники якого обсаджують всі провідні позиції, ніякого іншого життя, крім радянського, не знає й ніякого іншого виховання, крім радянського, не набуло. А власне ж це д і й с н е населення, що знаходиться в повному розквіті своїх сил, а не ми й старша віком його меншість, матиме найбільший вплив у виявленні волі нашого народу. І в ті часи, коли загально й скрізь визнається, що саме ця воля дійсного населення мусить бути завжди основою соціального та правового ладу, нам краще утриматися від скороспілих і необґрунтованих прогноз.

Спеціально щодо колгоспної системи ми повинні мати на увазі також і те, що теоретично вона за одночасового задоволення законних і справедливих вимог українського хліборобського індивідуалізму являється, як система сільсько-господарської продукції, безумовно поступовішою та вищою в порівнянні з розпорошеним дрібним господарством. Одно знесення мільйонів межників зберегає й населенню й цілій країні величезні кількості родючої орної землі та дає ощадності одиниць праці. Те саме треба завважити й щодо підвищення продуктивності праці, можливості її технічного вдосконалення як у польовому господарстві, так і в тваринництві. А за цим треба також прийняти під увагу, що за останніми відомостями колгоспна система значно поліпшилася і, мабуть, набула й серед населення чимало прихильників. Більш того, серед нього витворився кваліфікований елемент, який є органічно зв'язаний з існуванням колгоспів, елемент численний і активний, як це видно з таких даних: за роки 1934—1936 кінчило курси підготовки технічних кадрів: для різних функцій в колгоспах — 349.838 душ, для обслуговування МТС — 247.134 душ, для радгоспів — 24.756 душ, р а з о м — 621.728 душ. Зараз ця вишколена армія голів колгоспів, бригадирів, рахівників, шоферів, механіків, ланкових, свинарів, скотарів, польоводів, тощо, мабуть, перевищує мільйон людей, а вся вона, мабуть, і ідейно, і матеріально зв'язана з існуючою системою, і в такому вигляді уявляє з себе поважну її опору, незалежно від

тих чи інших політичних симпатій. Всі ці міркування та фактичні аргументи ще раз підкреслюють, як обережно треба поводитися навіть у таких питаннях, відносно яких існує начебто найменше сумнівів щодо їх рішучої негативної оцінки.

Але разом із таким обережним і «консервативним» відношенням до існуючої системи, ми вважали б цілком своєчасним і доцільним негайно перевести в життя цілу низку заходів, які б покликали до нового життя й відродження ті парості індивідуального трудового господарства родинного типу, що в українському сільському господарстві ще збереглися, не дивлячись на все жорстоке та послідовне гвалтування, яке воно витерпіло від комуністичного режиму. Знову й тут нашим принципом було нічого не передрішати і, як ми бачили, всі ці заходи були скеровані лише в напрямку урівняння господарських прав і можливостей індивідуального сектора виробництва з іншими та знесення з нього пут і утисків, які були накладені на нього радянською системою. Досвід усіх останніх великих соціально-економічних реформ, що були переведені в Італії, Німеччині, Америці, тощо, ще раз переконуюче довів перевагу тієї методи їх, коли старе не руйнується раптово й також раптово не замінюється чимось новим, ще невипробованим, а навпаки, — поруч зо старим ставляться нові формації, які під обережною протекцією влади мусять у процесі еволюції замінити це старе. В деякій мірі такою методою наподоблюється великий біологічний закон перетворення старої системи й комплексу старих формацій життя в нову шляхом органічної перемоги тих, які за рівних для всіх умов, та з забезпеченням з боку державної влади справедливих вимог усіх формацій, цю перемогу зуміють довести. Цю методу ми б вважали найдоцільнішою для відродження індивідуального сектора нашого хліборобства, і то саме в перехідний період, коли підготувлятимуться всі головні передпосилки майбутньої основної реформи нашого хліборобства.

Разом із тим обережними й покищо дуже поміркованими заходами здійснюється з порядку денного вирішення таких острих проблем, якою є проблема земельної власності зо всіма її складними та погрозливими і небезпечними в усіх відношеннях елементами. Трудно собі навіть уявити той господарський хаос, який би міг повстати, якщо б це питання було саме тепер поставлене на чергу дня та були розпочаті якісь, хоч часткові, кроки закріплення землі у власність за тими чи іншими елементами. Кращого засобу викликати загальну громадянську війну, мабуть, і не придумати, і, цілком зрозуміло, що в цій війні, найбільш страшний зі всього, що може чекати нашу країну, переможцем на якийсь довгий час прийшов би знову той самий комуністичний режим, визволенням од якого так тішиться наше хліборобське населення.

Тому то в усій нашій концепції щодо завдань та програми й комплексу заходів під час перехідного періоду ми свідомо ухилялися від таких проблем, що можуть пробуджувати та загострювати всякі масові пристрасті, давати привід до вибуху соціальних конфліктів, дбаючи про те, щоб надати їм суголосно конструктивний характер. Цей момент конструктивної позитивної праці висовується

головним чином тими завданнями, що ставляться інтересами зосереження сил та творчості нашого народу для тієї доби, коли він матиме вільну можливість сам впорядкувати і свою долю взагалі, і розпоряджатися своєю землею.

П р а г а, 17. VIII. 1941.

За час від виготовлення цього збірника для друку до моменту виходу його в світ Фахова Сільсько-Господарська Комісія К. Н. В. — У. Н. О. понесла дві великі втрати: дня 6 лютого 1942 року упокоївся у віці 72 років

п р о ф е с о р С Е Р Г І Й Б О Р О Д А Є В С Ь К И Й,
а дня 2 квітня 1942 року упокоївся у віці 68 літ

п р о ф е с о р К О С Т Ь М А Ц І Є В И Ч.

Не дивлячись на високий вік і підірване здоров'я, обоє вони працювали на науково-дослідчому та фахово-літературному фронті до останніх своїх хвилин.

За їх труди і терпіння, за їх працю на користь многострадального українського народу низько схиляємо голови над їх свіжими могилами.

В і ч н а ї м п а м'я т ь !

*Проф. Віктор Доманицький,
Голова Фах. Сільсь.-Госп. Комісії
К. Н. В.*

*Д-р Микола Галаган,
Голова Правління КНВ, Головноуповн.
для Фах. Комісій.*

† Prof. *Kość Matziewytsch*, gew. Professor an der Ukrainischen Wirtsch. Akademie in Podiebrad:

Die Aufgaben der Agrarpolitik in der Ukraine und ihre Richtlinien in der Übergangsperiode.

I. Die „Übergangsperiode“, die mit der Befreiung der ukrainischen Territorien vom kommunistischen Regime ihren Anfang nahm, wird längere Zeit dauern und es gibt heute keine Anhaltspunkte für die Voraussage ihrer Beendigung. In der Landwirtschaft der Ukraine wird sich die Übergangsperiode mit allen Folgen der mit voller Absicht von den Bolschewisten durchgeführten Vernichtungspolitik aller ihrer Vorräte und Hilfsmittel, mit allen Folgen des überstandenen Krieges und der Nachbarschaft mit den Kampffronten unter den schwierigsten Verhältnissen abwickeln. Aber nebstdem wird es in ihr gewiss Momente positiven Charakters geben, zu welchen die Anwesenheit eines starken militärischen Regimes mit seinen bekannten korrekten Beziehungen zur Bevölkerung und ihren Bedürfnissen sowie das unmittelbare Interesse Deutschlands für die rascheste Erneuerung der landwirtschaftlichen Produktion in der Ukraine zu zählen sind.

II. Die gegenwärtige Agrarpolitik ist theoretisch und in ihren praktischen Massnahmen im allgemeinen auf die *P r o d u k t i o n* hin gerichtet. Diese Richtung muss auch in der Ukraine in der Übergangsperiode Anwendung finden, wo der Wiederaufbau der landwirtschaftlichen Produktion eine imperative Vorbedingung für die Lebensexistenz der ganzen Bevölkerung ist und wo sie zur Milderung der Kriegsblockade der europäischen Wirtschaft herangezogen werden muss.

III. Die Hauptaufgaben einer solchen Politik wären: a) die Erhaltung zumindestens des heutigen Niveaus der Produktion mit allen Mitteln, die der Regierung und der Öffentlichkeit zur Verfügung stehen; b) Ausarbeitung und Durchführung des landwirtschaftlichen Produktion in dieser Form, die sich in eben verflössener Periode herausgebildet hat mit Umgehung der ärgsten und ungerechtesten Massnahmen, unter denen die Landbevölkerung leidet; d) Erneuerung des landwirtschaftlichen Genossenschaftswesens nach westlichem Muster; e) Einrichtung des landwirtschaftlichen Verwaltungsapparates entsprechend den heutigen Verhältnissen und den Interessen der Landbevölkerung.

IV. Der Schutz der landwirtschaftlichen Produktion soll unter Heranziehung folgender konkreter Massnahmen vollzogen werden: a) mittels eines Informations- und Propagandaorgans; b) Verbot der Verschleppung des Vermögens der Kollektiven- und Rätewirtschaften, der Fermes, der MTS*) u. s. w.; c) Verbot des Wechsels der Bodenbenutzung ohne Bewilligung der entsprechenden Regierungsorgane; d) Belassen der Arbeiter und Funktionäre auf ihren Stellen; e) Einführung der allgemeinen Arbeitspflicht; f) Erneuerung der Sonntags- und Feiertagsruhe; g) Wechsel des Aufenthaltsortes nur im Wege der Registrierung; h) Kampf gegen Sabotage und Schädigungakten; i) Feststellung der Vorräte und Verbot ihrer Ausfuhr bezw. der Liquidation ohne besondere Bewilligung; j) Organisation rechtzeitiger Hilfsmassnahmen durch Organe der Re-

*) Maschinen und Traktorenstationen.

gierung und der Gemeinde für landwirtschaftliche Operationen bei Feichung des Getreides, Dreschen, Hacken der Rüben und anderer Wurzelfrüchte, Winteraussaats, Herbstackern u. s. f.

V. Die Hauptaufgabe der Übergangsperiode im Bereiche der Agrarpolitik ist, das Erbe des bolschewistischen Systems in der landwirtschaftlichen Produktion mit neuen Kräften zu erfassen und es im Interesse des Nährstandes weiterzuführen. Daneben müssen einzelne Elemente der Produktion Verbesserungen unterliegen. Hier haben wir mit folgenden konkreten Aufgaben zu tun: a) Besetzung aller Leitungstellen mit sicheren und verlässlichen Kräften mit entsprechender Fachbildung; b) Gleichstellung der selbständigen Wirtschaften im Boden-, Steuer- u. a. — Recht und Verbesserung ihrer Lage durch Hilfsmassnahmen; c) allmähliche Erweiterung der Wirtschaft der Kollektivbauern; Durchsicht der Normen der Produktionssteuer mit Rücksicht auf die Interessen des Nährstandes; d) Reorganisation des MTS-Systems und Beseitigung ihrer Privilegien; e) Durchsicht der Statuten der Kollektivwirtschaften und deren Annäherung an die normalen Produktivgenossenschaften westlichen Typs; f) Schutzmassnahmen für Rätewirtschaften und Fermern mit Berücksichtigung ihrer eventuellen Reorganisation; g) Erneuerung der Agrohilfe in allen ihren Formen.

VI. In der Sphäre des Wiederaufbaus des freien landwirtschaftlichen Genossenschaftswesens, dem wir in den Übergangsperiode eine ausserordentliche Bedeutung beimessen, beschränken wir uns nur auf einige spezielle Aufgaben mit Rücksicht darauf, dass diese Frage einer mehr detaillierten Bearbeitung unterliegen muss. Im Interesse des Nährstandes müssen folgende Massnahmen Platz greifen: a) Erneuerung der Gründungen von landw. Genossenschaften im Registrationswege; b) Konzentrierung der organisatorischen Tätigkeit auf Verbrauchsgenossenschaften unter Ausnützung ihrer bisherigen Tätigkeit und der Annäherung an den normalen genossenschaftlichen Typus; c) die breiteste Entwicklung verschiedener speziellen Produktionsgenossenschaften; d) Hilfe in Krankheitsfällen durch Genossenschaften.

VII. Die erfolgreiche Durchführung der gestellten Aufgaben und konkreter Massnahmen der Agrarpolitik wird davon abhängig sein, inwieweit der leitende administrative und politische Apparat so aufgebaut wird, dass er die lokalen Bedürfnisse und wirtschaftlichen Verhältnisse voll erfasst und ihnen gerecht wird. Die Grundsätze, nach denen ein solcher Apparat organisiert werden muss, sind folgende: a) Harmonische Mitarbeit aufgebaut auf gegenseitiges Vertrauen zwischen den deutschen Stellen und den ukrainischen Fachleuten als Vertreter der ukrainischen Bevölkerung, wobei auch ukrainische Fachkräfte von der Emigration heranzuziehen sind; b) Autoritätsprinzip in der Tätigkeit der landwirtschaftlichen Verwaltung; c) Dezentralisation dieser Verwaltung nach den einzelnen Gebieten (Kreisen) mit breiten Vollmachten für diese Verwaltungskörper; d) obligate Mitarbeit der Konsultationsorgane von Vertretern der Betriebe und der Fachorganisationen an der Verwaltungstätigkeit.

VIII. Die gesamte Konstruktion und System ruht auf folgenden Hauptgrundlagen: a) Im Interesse der landwirtschaftlichen Produktion wie auch der Bevölkerung selbst kann in der Übergangsperiode kein wie

immer gearteter radikaler Wechsel des herrschenden Erzeugungssystems eintreten; b) jeder Wechsel prinzipiellen Charakters wird von der grundsätzlichen Idee geleitet: der Idee des individuellen Familienwirtschaft, die am besten der Weltanschauung des ländlichen ukrainischen Volkes entspricht und die gleichzeitig von der gegenwärtigen Agrarwirtschaft als sozial der beste und vom Standpunkte der Erzeugung der produktivste Typus einer Wirtschaft ist; c) alle vorgeschlagenen Änderungen belassen freie Hand der planmässigen und zielgemässen Durchführung einer breiten Agrarreform in Verhältnissen einer normalen Ordnung in der Ukraine.

